

หุ่นขี้ผึ้งสุนทรภู่ ที่พิพิธภัณฑ์
หุ่นขี้ผึ้งไทย อำเภอนครชัยศรี
จังหวัดนครปฐม

สุนทรภู่ ปฏิบัติ
“ราชการลับ”
ใน นิราศเมืองแกลง
เมื่อ 200 ปีที่แล้ว

“จะกรวดน้ำคว่ำขัน
จนวันตาย
แม้เจ้านายท่านไม่ใช่
แล้วไม่มา”

นิตราศเมืองแกลลง

ของ สุนทรภู

สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ

สมทบทุน แต่ง “บ้านมหากวี่” เข้าบัญชีธนาคารกรุงเทพ สาขาสะพานผ่านฟ้า
ชื่อบัญชี พระราชวรเมธี (วัดเทพธิดาราม กองทุนสุนทรภู)
หมายเลข 169 074 3750

“บ้านมหากวี่” กุฎิสุนทรภู
วัดเทพธิดาราม ถนนมหาไชย เขตสำราญราษฎร์ (ประตูผี) กรุงเทพฯ
พระราชวรเมธี (แก้ว ปรุกโกโม) เจ้าอาวาส โทรศัพท์ 0 2621 0306
พระโสภณธีรคุณ (ธวัช ธรรมทฺธโช) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส โทรศัพท์ 0 2225 9205
พระมหาอุดม อติเมโร กุฎิสุนทรภู โทรศัพท์ 0 2225 7425

ราคา 100 บาท

BANGKOK Thailand

2007 | 2550

ISBN 978-974-482-064-8

นิราศเมืองแกลง ของ สุนทรภู่

สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ

รวมพิมพ์ครั้งแรก 26 มิถุนายน 2550

โดย

กองทุนสุนทรภู่

www.sunthonphu.com | e-mail: thephtida@sunthonphu.com

ร่วมกับ

มูลนิธิซิเมนต์ไทย

สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม

คณะกรรมการกองทุนสุนทรภู่

ประธานที่ปรึกษา : พระราชวรเมธี (เจ้าอาวาสวัดเทพธิดาราม)

ที่ปรึกษา : พระโสภณธีรคุณ | พระวิสุทธิวารภรณ์ | พระมหาอุดม อติเมโธ
| อาจารย์สมบัติ พลายน้อย | รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเกษ | อาจารย์ล้อม
เพ็งแก้ว | ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง | รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม |
ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ | ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ประธานกรรมการ : นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ | กรรมการ : นายอาทร
ศรีมุक्त | นายธวัชชัย วรรณหาคุณ | กรรมการ และ เลขานุการ : นางสาว
สมใจ วงษ์เทศ

แบบปก : นายวรพงศ์ ผดุงชอบ

พิสูจน์อักษร : นางมนตรังาม นุ่มน้อย

ออกแบบศิลปกรรมและพิมพ์ที่

โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์ 947 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ

โทรศัพท์ 0 2411 1523 โทรสาร 0 2866 3248

สารบัญ

สุนทรภู่ มหากวีกระฎุมพี เกิดวังหลัง ผู้ดีบางกอก มีวิชารู้เท่าทันโลก	8
200 ปี นิราศเมืองแกลง	9
บิดาสุนทรภู่วชล้างกรรม	10
สุนทรภู่ เกิดวังหลัง “ผู้ดี” เมืองบางกอก	11
นิราศเมืองแกลง ของ สุนทรภู่	18
ชื่อบ้านนามเมืองและชื่อสถานที่ ในนิราศเมืองแกลง ของ สุนทรภู่	62
สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลง	76
อนุสาวรีย์สุนทรภู่ <i>เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์</i>	80
ประวัติย่อสุนทรภู่และตารางเทียบเหตุการณ์สำคัญฯ	86
วัดเทพธิดารามวรวิหาร	112

สุนทรภู่ มหากวีกระเฐมพี เกิดวังหลัง ผู้ดีบางกอก มีวิชารู้เท่าทันโลก

สุนทรภู่ เป็นกระเฐมพีผู้ดีมีตระกูลชาวบางกอก เกิดในวังหลัง (ปากคลองบางกอกน้อย) เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2329 ยุคต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 1 เมื่อเติบโตขึ้นเข้ารับราชการในวังหลวง เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตประจำราชสำนักรัชกาลที่ 2 ต่อมาได้ออกบวชในรัชกาลที่ 3 อยู่วัดเทพธิดาราม นานถึง 18 ปี (พ.ศ. 2367-85 อายุ 38-56 ปี) แล้วลาสิกขาเข้ารับราชการในวังหน้ากับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ (แต่อาศัยอยู่พระราชวังเดิม ธนบุรี) จนถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2398 อายุ 69 ปี

200 ปี นิราศเมืองแกลง

นิราศเมืองแกลง ของสุนทรภู่ เป็นนิราศเรื่องแรก (เท่าที่พบหลักฐาน) ราว 200 ปีมาแล้ว แต่ง พ.ศ. 2349 เมื่ออายุราว 20 ปี อยู่ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1

เชื่อกันมาก่อนนานแล้วตามพระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (และเชิงอรรถอธิบายของนายธนิศ อยู่โพธิ์ อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากร) ว่าสุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลงภายหลังกรมพระราชวังหลังทิวงคตเมื่อ พ.ศ. 2350

แต่ อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว ตรวจสอบหลักฐานพบว่า สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลง เมื่อ พ.ศ. 2349 ก่อนกรมพระราชวังหลังทิวงคต

(อ่านรายละเอียดเพิ่มเติม เรื่องการบวชของบิดาสุนทรภู่ และปีแต่งนิราศเมืองแกลง โดย ล้อม เพ็งแก้ว พิมพ์ครั้งแรกในศิลปวัฒนธรรม ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2545 แล้วรวมอยู่ในหนังสือสุนทรภู่ : อาลักษณ์เจ้าจักรวาล สำนักพิมพ์มติชน 2547)

บิดาสุนทรภู่ บวชล้างกรรม

บิดาสุนทรภู่เป็นทหารนักรบในกรมพระราชวังหลัง ได้ออกสงครามสำคัญคราวศึกเก้าทัพ เมื่อต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2328 (ก่อนสุนทรภู่เกิด 1 ปี) รบราฆ่าฟันฆ่าศึกจำนวนมาก ต้องบวชล้างกรรมตามประเพณีหลังเสร็จศึก

การบวชของบิดาสุนทรภู่เกี่ยวข้องกับราชการ (ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม) อยู่ในสายตาของรัฐสมัยนั้นตลอดเวลา และอาจได้รับมอบหมายภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งจากรัฐด้วย

ฉะนั้น การบวชของบิดาสุนทรภู่ จึงไม่เกี่ยวกับการหย่าร้าง และไม่ได้หย่าร้างกับมารดาสุนทรภู่ เมื่อสุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลงมีความวรรคหนึ่งบอกว่า “แม่เจ้านายท่านไม่ใช่แล้วไม่มา” แสดงว่าสุนทรภู่ไปเมืองแกลงตามรับสั่งทางราชการ(ลับ)ของกรมพระราชวังหลัง ไม่ใช่งานส่วนตัว และไม่เข้าไปเที่ยวหรือไปเยี่ยมบิดา

สุนทรภู่ เกิดวังหลัง “ผู้ดี” เมืองบางกอก

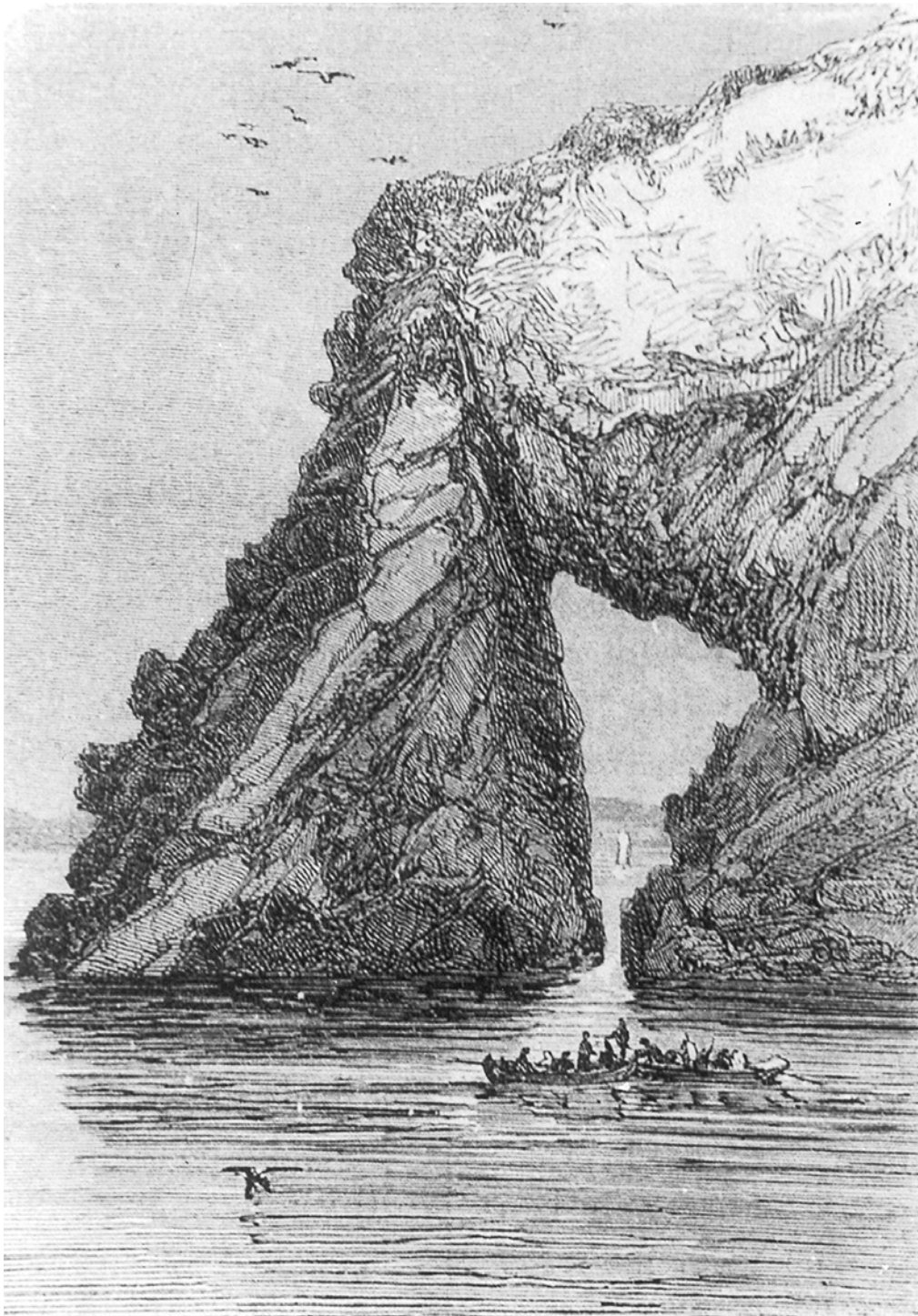
สุนทรภู่มีบรรพชนเป็นพราหมณ์ บรรพชนท่านสุนทรภู่ย่อมใกล้ชิดอยู่กับข้าราชการและพระราชวงศ์ เพราะพราหมณ์มีหน้าที่เป็นเจ้าพิธีและอบรมลิ่งสอนศิลปศาสตร์ต่างๆ แก่บรรดาเหล่าผู้ดีในบ้านเมือง

กรมพระราชวังหลังเป็นพระเจ้าหลานในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ประสูติในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศครั้งกรุงศรีอยุธยา เข้ารับราชการใกล้ชิดสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่บรรพชนของท่านสุนทรภู่จะได้ฝากฝังตัวเป็นเข้ารับใช้ในกรมพระราชวังหลัง

บรรพชนของท่านสุนทรภู่เป็นข้าเก่าแต่่าเลี้ยงมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มารดาของสุนทรภู่จึงได้เป็นพระนมพระเจ้าลูกเธอในกรมพระราชวังหลัง และสุนทรภู่ก็ได้เติบโตใหญ่เป็นข้าวังหลังต่อมา

การที่ท่านสุนทรภู่มีแม่เป็นพระนม และใช้ชีวิตวัยรุ่นวัยหนุ่มอยู่ในวังหลัง น่าจะเป็นหลักฐานอย่างเพียงพอให้ฟันธงไปได้ว่าสุนทรภู่เกิดที่วังหลังอย่างแน่นอน

(อ่านรายละเอียดเพิ่มเติม เรื่อง *สุนทรภู่เกิดวังหลัง* โดย ล้อมเพ็ญแก้ว พิมพ์ครั้งแรกในศิลปวัฒนธรรม ฉบับเดือนมิถุนายน 2542 แล้วรวมอยู่ในหนังสือ *สุนทรภู่ : อาถัษณ์เจ้าจักรวาล สำนักพิมพ์มติชน 2547*)

นิราศเมืองแกลง ของ สุนทรภู่

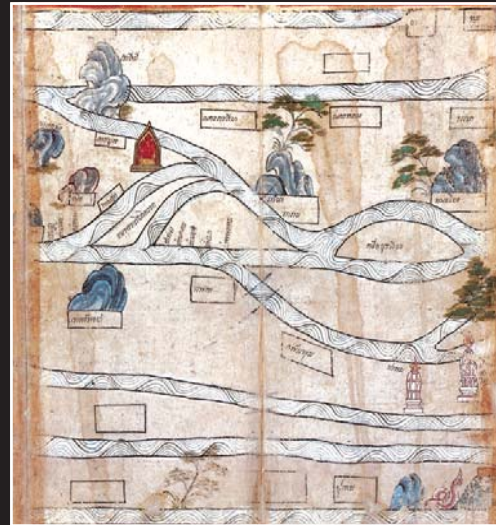
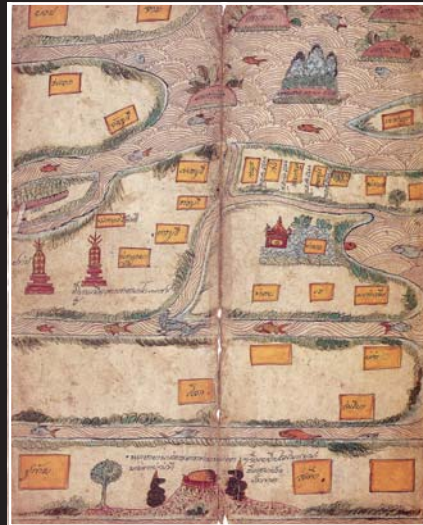
(ซ้าย) ภาพหินถล่มเป็นช่องที่เกาะทะเล เมืองระยอง (รูปวาดโดยคณะ
สำรวจของนายอองรี มูโอดท์ พ.ศ. 2401-4)

(หน้าต่อไป) แผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา-
ฉบับกรุงธนบุรี (ปัจจุบันเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ) แสดงตำแหน่งของบ้าน
เมืองน้อยใหญ่ ใกล้ทะเลที่ตั้งอยู่รอบอ่าวไทย ทั้งชายฝั่งทะเลตะวันออก
และตะวันตก มีรูปสำเภาและหมู่เกาะต่างๆ ทั้งใกล้และไกลตามความ
เข้าใจสมัยสุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลง รวบรวม พ.ศ. 2349 เมื่อปลายแผ่นดิน
ธนบุรีชกาลที่ 1

นิราศเมืองแกลง¹

ของ สุนทรภู่

แต่งเมื่อ พ.ศ. 2349 สมัยรัชกาลที่ 1

๑ โสสังเวชวาสนานิจาเอ๋ย

จะมีคูมิได้อยู่ประคองเซย
ต้องละลายดวงใจไว้ไกลตา
ถึงทุกซั่ใครในโลกที่โศกเศร้า
ไม่เหมือนเราภุมรินถวิลหา
จะพลัดพรากจากกันไม่ทันลา
ใช้แต่ตาต่างถ้อยสุนทรวอน
โธ่จำใจไกลนุชสุดสวาท
จึงนิราศเรื่องรักเป็นอักษร
ให้เห็นอกตกยากเมื่อจากจร
ไปตงตอนแดนป่าพนาวัน
กับศิษย์น้องสองนายล้วนชายหนุ่ม
น้อยกับพุ่มเพื่อนไร่ในไพรสัณฑ์
กับนายแสงแจ้งทางกลางอารัญ
จะพากันแรมทางไปต่างเมือง
ถึงยามสองล่องลำน้ำวาเลื่อน
พอดวงเดือนต้นเมฆขึ้นเหลืองเหลือง
ถึงวัดแจ้งแสงจันทร์จำรัสเรือง
แลชำเลื่องเหลียวหลังหลังน้ำตา
เป็นห่วงหนึ่งถึงชนกที่ปกเกล้า
จะแสนเศร้าครวญคอยละห้อยหา
ทั้งจากแดนแสนห่วงดวงกานดา
ไอ้อูราร่มร้อนอ่อนกำลัง

ถึงสามปลื้มพื้ร่ำปล้ำแต่ทุกซั่
สุดจะปลุกใจปลื้มให้ปลื้มหลัง
ขออารักษ์หลักประเทศนิเวศน์วัง
เทพทั้งเมืองฟ้าสุราลัย
ขอฝากน้องสองรามาธาด้วย
เอ็นดูช่วยปกครองให้ผ่องใส
ตัวข้าบาทจะนิราศออกแรมไพร
ให้พ้นภัยคลาดแคล้วอย่าแผ้วพาน
ถึงสำเพ็งแก่งตั้งริมฝั่งน้ำ
แพประจำจอดเรียงเคียงขนาน
มีชุ่มชอกตรอกนางเจ้าประจານ
ยังสำราญร้องขับไม้กลับลง
โอ้อานีศรีอยุธยาเอ๋ย
นิกจะเซยก็ได้ชมสมประสงค์
จะลำบากยากแค้นไปแดนตง
เอาพุ่มพงเฟิงเขาเป็นเหย้าเรือนฯ

๑ ถึงย่านยาวดาวคะนองคะนึ่งนึ่ง
ยิ่งดึกยิ่งเสียใจใครจะเหมือน
พระพายพานชานเสียวทรวงสะเทือน
จนเดือนเคลื่อนคล้อยตงลงไรไร
ไอ้อู้อือนเหมือนดวงสุดาแม่
กระต่ายแลเหมือนฉันทิตพิสมัย
เห็นแสงจันทร์อันกระจ่างคอยสร้างใจ
เดือนครรโลลับตาแล้วอวารณ์
ถึงอารามนามชื่อวัดดอกไม้
คิดถึงไปแนบทรวงดวงสมร
หอมสุคนธ์เคียงกาย² ขายจร
ไอ้อยามนอนห่างนางระคางคาย

ถึงบางฝั่งฝั่งรุ่งก็รุ่งร้าง
 พี่ร้างนางร้างรักสมัครหมาย
 มาแสนยากฝากชีพกับเพื่อนชาย
 แม่เพื่อนตายมิได้มาพยาบาล
 ถึงปากลัดแลท่าชลาตัน
 ดูเลื่อมลื่นเลนลากล้าละหาน
 เขาแจวจ้องล่อง³ แล่นแสนสำราญ
 มาพบบ้านบางระจิว⁴ ยิ่งเศร้าใจ
 อนาคตนึ่งอิงเขนยคะนึ่งหวน
 จนจวบจวนแจ่มแจ้งปัจจุสมัย
 ศศิธรอ่อนอับพยับไพร
 ถึงเชิงไทรศาลพระประแดงแรง
 ขออารักษ์ศักดิ์สิทธิ์ที่สิงศาล
 ลือสะท้านอยู่ว่าเจ้าหัวกำแหง
 ข้าจะไปทางไกลถึงเมืองแกลง
 เจ้าจงแจ้งใจภักดีที่
 ฉันทพลัดพรากจากจรเพราะร้อนจิต
 ไซ้จะคิดอวยอานางหนี
 ให้นม่น้องครองรักไว้สักปี
 ทำนุสุขีเกิดข้าขอลาไป
 พอแจ่มแจ้งแสงเงินเงาระยับ
 ดาวเดือนดับเด่นดวงพระสุริยใส
 ถึงปากช่องคลองสำโรงสำราญใจ
 พอน้ำไหลขึ้นซำก็เข้าคลอง
 เห็นเพื่อนเรือเรียงรายทั้งชายหญิง
 ดูก็ยิ่งทรวงซำเป็นน้ำหนอง
 ไม่แมนเหมือนคู่เซยเคยประครอง
 ก็เลยล่องหลีกมาไม่อาลัย

กระแสชลวนเชี่ยวเรือลี้ยลุด
 ดูค้อมคดขอบคุ้งคงคาไหล
 แต่สาชลเจียวย้งวนเป็นวงไป
 นี้หรือใจที่จะตรงอย่าสงกา
 ถึงด้านทางกลางคลองข้างฝั่งซ้าย
 ตะวันสายแสงส่องต้องพฤษภา
 ออกสุดบ้านถึงทวารธรรว
 เป็นทุ่งคาแฝกแซมขึ้นแกมกัน
 ลมระริ้วปลิวหญาคาระยาบ
 ระเนนนาบพลิวพลิกกระดิกหัน
 ดูโล่งลิวทิวรุกชะเรียงกัน
 เป็นเขตคั่นขอบป่าพนาลัยฯ

๑ ถึงทับนางวางเวงฤทัยวับ

เห็นแต่ทับขานาอยู่อาศัย
 นางขานาก็ไม่น่าจะชื่นใจ
 ครอบขี้โคลคร่ำคร่ำดั่งทาดราม
 อันนางในนคราถึงทาสี
 ดีกว่านางทั้งนี้สักสองสาม
 โอ้อพลัดพรากจากบุรินแล้วลี้้นงาม
 ยิ่งคิดความขวัญหายเสียตายกรุง
 ถึงบางพลีมีเรือนอารามพระ
 ดูระกะตาชทางไปกลางทุ่ง
 เป็นเลนลุ่มลิกเหลวเพียงเวยพุง
 ต้องลากจูงจ้ำควายอยู่รายเรียง
 ดูเรือแพแอ้อดอยู่ยัดเหยียด
 เข้าเบียดเสียดแทรกกันสนั่นเสียง
 แจวตะกุดเกะกะปะกระเซียง
 บ้างทุ่มเถียงโตนตุนกันวุ่นวาย

ใ้อเรือเราครวเข้าไ้ติดแหง
 เห็นนายแสงเป็นผู้ใหญ่ก็ใจหาย
 นิ่งพยุ้งตั้งก้านัยน์ตาตาย
 เห็นวุ่นวายสับสนก็ลนลาน
 น้อยกับพุ่มหนุ่มตะกอดอกระหนาบ
 เสียงสวบสาบแทรกไปด้วยใจหาญ
 นายแสงร้องร้องไว้ไม่ได้การ
 เอาต่อกรานโดยกลัวจนตัวโก่ง
 สงสารแสงแข็งข้อไม่ทอดย
 พุ่มกับน้อยแทรกกลางเสียงผางโผง
 ถ้วยชามกลิ้งฉิ่งฉ่างเสียงกร่างโกรง
 นาวาโคลงโคลนเลอะตลอดแคว
 จนตกลีกล่วงทางถึงบางโนลง
 เป็นทุ่งโล่งลานตาล้วนป่าแวม
 เหงือกปลาหมอกอกกกับกุ่มแกม
 คงคาแจ่มเต็มจัดตั้งกัดเกลื่อ
 ถึงหัวป่าเห็นป่าพฤกษาโกร่น
 ดูเกรียนโกรนกรองกรอยเป็นฝอยเผื่อ
 ที่กึ่งก้านกรานก็ตประทุนเรือ
 ลำบากเหลือที่จะรำในลำคลอง
 ถึงหย่อมย่านบ้านไร่อาลัยเหลือ
 สันโดษเดียวมิได้พบเพื่อนสนอง
 เขาริบแจวมานในนทีทอง
 อันบ้านช่องมิได้แจ้งแห่งตำบล
 ถึงคลองขวางบางกระเทียมสะท้านอก
 ใ้อมาตกอ้างว้างอยู่กลางหน
 เห็นแต่หมอนอ่อนแอบอุระตน
 เพราะความจนเจียวจึงจำระกำใจ

จะเหลือวซ้ายแลขวาก็ป่าแสม
 ตะลิ่งแลปูเปี้ยวเที่ยวไสว
 ระหิ่งเรือยเฉื่อยเสียงเรไรไพร
 ฤทัยไหวแหว่วว่าพะงางาม
 ถึงชะแวกแยกคลองสองชะวาก
 ข้างฝั่งปากหัวตะเข้มีมะขาม
 เขาสร้างศาลเทพาพยายาม
 กระดานสามแผ่นพิงไว้บูชา
 ตะลิ่งแลแต่ล้วนลูกจระเข้
 โดยคะเนมากมายทั้งซ้ายขวา
 ลักสองร้อยลอยไล่กินลูกปลา
 เห็นแต่ตากับจมูกเหมือนตุ๊กแก
 ใ้อคลองขวางทางแดนแสนโสทก
 ดูปนบกก็แต่ล้วนลิงแสม
 เลียบตลิ่งวิ่งตามชาวเรือแพ
 ทำลอบแลหลอนหลอกตะคอกคน
 คำโบราณท่านผูกถูกทุกสิ่ง
 เขาว่าลิงจงหอมมันพองขน
 ทำหลุกหลิกเหลือกลานพานลูกกลน
 เขาตำคนจึงว่าลิงโลนลำพอง
 ถึงชะวากปากคลองเป็นสองแพร่ง
 น้ำก็แห้งสุริยาก็หม่นหมอง
 ข้างซ้ายมีอนันต์คือปากตะครอง^๕
 ข้างขวาคลองบางเหยี่ยวทะเลวน^๖
 ประทับทอดนาวาอยู่ท่าหน้า
 ดูเรียงลำเรือรายริมไพรสมถ์
 เขาหุงหาอาหารให้ตามจน
 ใ้อยามยลโภชนาน้ำตาลล

จะกลืนข้าวคราวโตกในทรวงเสียว
 เหมือนขึ้นเคี้ยวกรวดแกลบให้แสบคอ
 ต้องเจื่อน้ำกลักรลื่นพอกล้วยคอ
 กินแต่พอดับลมด้วยตรมใจ
 พอฟ้าคล้าค่ำพลบลงหรรบุรี
 ยุงออกจู่ชิงพลบตบไม้ไหว
 ด้รับรองป้องกันเพียงคว้นไฟ
 แต่หายใจมิใคร่รอดด้วยอบอวย
 โอ้อยามยากจากเมืองแล้วลี้มุ้ง
 มาร่ำยุงเวทนาประดาหาย
 จะกรวดน้ำคิดว่าชันจนวันตาย
 แม้เจ้านายท่านไม่ใช่แล้วไม่มา
 พอน้ำตึงถึงเรือก็รีบล่อง
 เข้าในคลองคึกคักกันนักหนา
 ด้วยมีตมัวกลั้วตอต้องรอรานา
 นาวามาเรียงตามกันหลามทาง
 ถึงบางบ่อพอจันทร์กระจ่างแจ่ง
 ทุกประเทศเขตแขวงนั้นกว้างขวาง
 ดูดาวตาชกลาดฟ้านภาทางค์
 วิเวกทางท่องทุ่งสะท้อนใจ
 ดูริ้วริ้วลมปลิวที่ปลายแฝก
 ทุกทะเลแหวกหาดห้วนอยู่ไหวไหว
 รำลึกถึงชนิษฐาซึ่งอาลัย
 เช่นนี้ได้เจ้ามาด้วยจะตื่นโดย
 เห็นทิวทุ่งวังเว้งให้หวนหวาด
 กัมปนาทเสียงนกวิหคโหย
 ไหนจะต้องละอองน้ำค้างโปรย
 เมื่อลมโชนขึ้นนวลจะชวนเซย

โธ่หนักแล้วก็น้ำน้ำตาตก
 ด้วยแนบอกมิได้แนบแอบแขนง
 ได้หมอนข้างต่างน่องประคองเกย
 เมื่อไรเลยจะได้คืนมาชื่นใจ

๑ ถึงหย่อมย่านบ้านระกาดต้องลงต่อ
 ค่อยล่อยรอเรียงลำตามน้ำไหล
 จนลวงเข้าหัวป่าพนาลัย
 ล้วนเงาไม่มีตคล้ายในลำคลอง
 ระวังตัวกลัวตตะเคียนขวาง
 เป็นเหยียงอย่างผู้เฒ่าเล่าสนอง
 ว่าผีสาสิงนางตะเคียนคะนอง
 ใครถูกต้องแตกตายลงหลายลำ
 พอบอกกันยังมีทันจะขาดปาก
 เห็นเรือจากแจวตรงหลงถลำ
 กระทบผางตอนางตะเคียนดำ
 ก็โคลงคว่ำลุ่มลงในคงคา
 พวกเรือพี่สี่คนขนสยอง
 ก็เลยล่องหลีกทางไปข้างขวา
 พันระวางนางรูกขนายา
 ต่างระอาเห็นฤทธิ์ประสิทธิ์จริง
 ขอนางไม้ไพรพฤษ์เทพารักษ์
 ขอฝากภคินีน้อยแม่ห้องหญิง
 ใครสามารถชาติชายจะหมายชิง
 ให้ตายกลิ้งลงเหมือนตอที่ดำเรือ
 จนลวงล่องมาถึงคลองที่คับแคบ
 ไม่อาจแอบซิดฝั่งระวังเสื่อ
 ด้วยครีมีครึกพฤษ์ลัดตาเคเรือ
 ค่อยรอเรือเรียงล่องมานองน่อง

ลำพูรายพรายพร้อยหึ่งห้อยจับ
 สว่างวับแวววามอร่ามเหลืออง
 เสมอเม็ดเพชรรัตน์จรัสเรือง
 ค่อยประเทืองทุกซัทัศน์าชม
 ถึงบางสมัครเหมือนพี่รักสมัครมาด
 มาแคล้วคลาดมิได้อยู่กับคู่สม
 ถึงยามนอนนอนเดี๋ยวเปลี่ยวอารมณ์
 จะแลชมอื่นอื่นไม่ชื่นใจ
 แสนกันดารบ้านเมืองไม่แลเห็น
 ยะเยือกเย็นหย่อมหญ้าพฤกษาไสว
 ไอคลองเปลี่ยวพี่ก็เปล่าเศร้าฤทัย
 จะถึงไหนก็ไม่แจ้งแห่งสำคัญ
 ประจวบจนถึงตำบลบ้านมะพร้าว
 พอฟ้าขาวขอบไพรเสียงไก่ขัน
 เป็นที่กุ่มภาพาลชาญฉกรรจ์
 ให้หวาดหวั่นรีบมาในสาชล
 ถึงบางวัวเห็นแต่ศาลตระหง่านง้ำ
 ละอองน้ำค้างหย้อยเป็นฝอยฝน
 ดาวเดือนดับลับเมฆเป็นหมอกมน
 สุรียนเยี่ยมฟ้าพนาลัย
 พอเรือออกนอกชะวากปากตะครอง
 ค่อยลอยล่องตามลำแม่น้ำไหล
 ดูกว้างขวางว่างเว้งวิเวกใจ
 เป็นพงไพรผุ่จนกวีหคบินฯ
 © ถึงหย่อมย่านบ้านบางมังกงนั้น
 ดูเรียงรันเรือนเรียบชลาสินธุ์
 แต่ล้วนบ้านตากปลาภิรมวาริน
 เหมือนแต่กลิ่นเนาอบตลบไป

เห็นศาลเจ้าเหล่าเจ็กอยู่เชิงแซ่
 ปุนทะกังองค์แก่ข้างเพดไสย
 เกลเอ๋ยเคยข้ามคงคาลัย
 ช่วยคุ้มภัยปากอ่าวเกิดเจ้านาย
 พอพื้นบ้านลานแลดูปากช่อง
 เห็นทิวทองสมุทรไทยน่าใจหาย
 แลทะเลเลื่อนลาดล้นหาดทราย
 ทั้งสามนายจัดแจงโจงกระเบน
 ไปตามช่องล่องออกไปนอกรั้ว
 เห็นเมฆมัวลมแดงดั่งแสงเสน
 ลักประเดี๋ยวเหลือวตุล้าพูเอน
 ยอดระเนนนาบน้ำอยู่รูไร
 ป่าเสมแลเห็นอยู่รั้วรั้ว
 ให้หวิวหวิววับวับฤทัยไหว
 จะหลบหลีกเข้าฝั่งก็ยิ่งไกล
 คลื่นก็ใหญ่โยนเรือเหลือกำลัง
 สงสารแสงแข็งข้อจนชาล้น
 เห็นเรือหันโกรธบ่นเอาคนหลัง
 น้ำจะพัดปัดตีไปสี่ซัง
 แล้วคลุ้มคลั่งเง้นยาทำตาแดง
 ปลูกบเจ้าพุ่มพิมพำว่ากรรมแล้ว
 อุตสาห์แจวเข้าเกิดพ้อให้ข้อแข็ง
 สงสารน้อยหน้าจ้อยนั่งจัดแจง
 คิดจะแต่งตัวตายไม่พ่ายเรือ
 พี่แข็งขึ้นฝืนภวานานิ่ง
 แลตลิ่งไรโรยงไกลเหลือ
 เห็นเกินรอยบางปลาสร้อยอยู่ทำเรือ
 คลื่นก็เฝือพุ่มพองคะนองพราย

เห็นจวนจวนบนเจ้าเขาส่ามูก
 จงช่วยทุกข์ถึงที่จะทำถวาย
 พอขาดค่าน้ำขึ้นทั้งคลื่นคลาย
 ทั้งสามนายหน้าขึ้นค้อยเฉื่อยมา
 หยุดตะพานย่านกลางบางปลาสร้อย
 พุ่มกับน้อยสรวลสันต์ต่างหรรษา
 นายแสงหายคลายโทโสที่ไกรธา
 ชักกัญชานั่งกริมยี่มละไม
 แล้วหุงหาอาหารสำราญรื่น
 จนเที่ยงคืนขึ้นศาลาได้อาศัย
 ฟังเสียงคลื่นครื้นครั่นสนั่นไป
 ดูมืดในเมฆมานภาทางค้
 พี่เลี้ยงแลดูกระแอสายสมุทร
 ละลิวสุดสายตาเห็นฟ้าขวาง
 เป็นฟองฟุ้งรุ่งเรืองอยู่รางราง
 กระเด็นพร่างพรายพราวราวกับพลอย
 เห็นคล้ายคล้ายปลาว่าวเฉวียนฉวัด
 ระลอกซัดสาดกระเซ็นขึ้นต้นหยอย
 ผุ่งปลาใหญ่ไล่โลดกระโดดลอย
 น้ำก็พลอยพร่างพร่างกลางคงคา
 แลทะเลแล้วก็ให้อาลัยนุช
 ไม่สร้างสุตโศกลิ้นถวิลหา
 จนอุทัยไตรตรัสจำรัสตา
 เห็นเคหาเรียงรายริมชายทะเล
 ดูเรือแพแต่ละลำล้วนโปะโหละ
 พวกแจ็กจิ้นกินโต๊ะเสียงโหลเหล
 บ้างลุยเลนล้างปูดูโซเซ
 สมคะเนใส่ช่องที่ยวมองค้อย

อันนารีที่ยังสาวพวกชาวบ้าน
 ถีบกระดานถือตะกร้าเที่ยวหาหอย
 ดูแคล้วคล่องล่องแล่นแฉลบลอย
 เอาขาห้อยทำเป็นหางไปกลางเลน
 อันพวกเขาชาวประมงไม้โหยงหยิบ
 ล้วนตื่นถีบปากกัดขัดเขมร
 จะได้กินข้าวเข้าก็ราวเพล
 ดูจัดเจนโลดโผนในโคลนตม
 จึงมั่งคั่งตั้งบ้านในการบาป
 แต่ต้องสาปเคหาให้สาสม
 จะปลุกเรือนก็มีได้ใส่ปั้นลม
 ใครขึ้นทำก็ระทมด้วยเพลิงลาม
 โอ้อูเรือนเหมือนนอกเราไร้คู่
 ผู้ใดดูจึงไม่ออกเอี่ยมสนาม
 หรือต้องสาปบาปหลังยังติดตาม
 ผู้หญิงงามจึงไม่มีปราณีเลย
 จะรักใครเขาก็ไม่เมตตาตอบ
 สมประกอบได้แต่สอดกอดเขนย
 เอ็นดูเขาใฝ่หนักนิยมนชย
 โอ้อใจเอ๋ยจะเป็นกรรมนั้นรำไป
 พलगรำพึงถึงทางที่กลางเถื่อน
 จึงคล้ายเคลื่อนนาวาเข้าอาศัย
 มีมิตรชายทำย่านเป็นบ้านไทย
 สำนักในเคหาขุนจำเมือง
 ใครพบพักตร์เขาก็ทักว่าตรงชูป
 จะดูรูปตัวเองก็ผอมเหลือ
 ชั่งตายขึ้นฝืนอุทัยให้ประเทือง
 เทียวฆ่าเลื่องแลชมตลาดเรียง

เป็นสองแถวแนวถนนคนสะพรัง
 บ้างยืนบ้างนั่งร้านประสานเสียง
 ดุรูปร่างนางบรรดาแม่ค้าเคียง
 เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกล้องแก๊งเป็นอย่างกลาง
 ชายหอยแครงแมงกู่กับปูม้า
 หมึกแมงดาหอยตองรองกระถาง
 พวกแจ็กจิ้นลินค้ำเอามาวาง
 มะเขือคางพะเผือกผักกาดตอง
 ที่ขายผ้าหน้าตังก็เปิดโถง
 ล้วนเบียดโป่งหญิงชายมาจ่ายของ
 ลักขีลึบหีบออกเป็นกอบกอง
 พี่เที่ยวท่องทัศนากนสายัณห์
 ดูก็งามตามประสาพนาเวศ
 ไม่นवलเนตรเหมือนหนึ่งในไอศวรรย์
 แต่แรมค้างบางปลาสร้อยได้สามวัน
 ก็ชวนกันเลาะลาขุนจำเมือง
 พอฟ้าขาวดาวเดือนลงเลื่อนลด
 อร่ามรถสุรียาเวหาเหลืออง
 จากเคหาชลนาพื้นองเนื่อง
 ขึ้นประเทืองปล้ำทุกซ้มาตามทาง
 พอพ้นบ้านลานแลล่วนทุ่งเลียน
 หนทางเตียนตัดเข้าภูเขาวาง
 ดูกรวดทรายพรายงามเหมือนเงินราง
 หยาดน้ำค้างซ้งหลุมที่ขุมควาย
 ดูลีขาวราวกับน้ำตาลโดนด
 ที่หว่างโขดขอบผาศิลาลาย
 ริมทางถื่นเรือนเหี้ยมมีรายราย
 เห็นฝูงควายปล่อยเกลื่อนอยู่กลางแปลง

ถึงหนองมนมีตำบลชื่อบ้านไร่
 เขาตากไม้ทุกประเทศทุกเขตแขวง
 ต้องเดินเฉียงเสียงลัดตัดตแยง
 ตามนายแสงนำทางไปกลางไพร
 กำัดแดดแผดร้อนทุกขุมชน
 ไม่มีต้นพฤษาจะอาศัย
 ล้วนละแวกแฝกคาป่าไร่ไร
 จนสุดไร่เลียบริมทะเลมา
 ตะวันคล้อยหน้อยหนึ่งถึงบางพระ
 ดุระยะบ้านนั้นก็แน่นหนา
 พอพบเรือนเพื่อนชายชื่อนายมา
 เขาโอภาตอรับให้หลับนอน
 พอรุ่งแสงสุรียาลิลาลาศ
 ลงเลียบบาทหวนคะนึ่งถึงสมร
 เห็นกรวดทรายชายทะเลชโลทร
 ละเอียดอ่อนดั่งละอองสำลีดี
 ดูกาบหอยรอยคลื่นกระเด็นสาด
 ก็เกลื่อนกลางทรายประพรายสี
 เป็นหลายอย่างลวงลูกก็เรียวยวี
 โอ้เช่นนี้แม่มาด้วยจะดีใจ
 จะเซยชมกัมเก็บไปกลางหาด
 เห็นประหลาดก็จะถามตามสงสัย
 พี่ไม่รู้ก็จะชวนสำรวจไป
 ถึงหน้อยใจจะค้อยเบาบรรเทาคลาย
 โอ้ยามนี้พี่เห็นแต่พักร์เพื่อน
 ไม่ชื่นเหมือนสุดสวาทที่มอดหมาย
 กลั้นน้ำตามาจนสุดที่หาดทราย
 เห็นเรือรายโรงเรียงเคียงเคียงกัน

อันชื่อนี้ศรีมหาราชชาติ
 ขึ้นจากหาดเข้าป่าพนาสัตย์
 ค่อยเลียบเดินเนินโขดสิงขรคั่น
 เสียงจักจั่นแซ่เซ็งวังเวงใจ
 สองข้างทางนางไม้ไพรสงัด
 ไม่แก่งกวัดก้านกิ่งประวิงไหว
 เอ็นระรื่นชื่นชุ่มชุ่มใบ
 หนาวฤทัยโหม่นสระมัตถกาย
 เสียงนกร้องก้องกู่กันกลางป่า
 ฟังภาษาสัตว์ไพรก็ใจหาย
 จนออกดงลงเดินเนินสบาย
 ค่อยเคลื่อนคลายรอรเรียงมาเคียงกัน
 ถึงเขาขวางว่างเว้งชะวากว้าง
 เขาเรียกทุ่งสงขลาพนาสัตย์
 เป็นป่ารอบขอบเขินเนินอรัญญ
 นกเขาขันคูเรียกกันเพรียกไพร
 บ้างถาปถาพาคู่ลงฟุบฝุ่น
 เห็นคนผลุนโผผินบินไกล
 บ้างก่งคอคอคูกูกูไป
 ผุ่งเขาไฟฟุบแผงที่แผกฟาง
 ไอ้ปากมีคู้ที่ชูขึ้น
 ล้ำราญรื่นปกปิดด้วยปีกหาง
 พี่เปลี่ยวใจอายนงเพราะห่างนาง
 มาเดินกลางดงแดนแสนกันดาร
 แล้วรีบรุดไปจนสุดที่ทิวทุ่ง
 ถึงบางละมุงพบน้ำล่ำละหาน
 เป็นประเทศเขตนิคมกรมการ
 มีเรือนบ้านแออัดทั้งวัดวา

น้ำตาตกรอกไอ้อนาคเหนือ
 ให้มีนเมื่อยขัดข้องทั้งสองขา
 ลงหยุดหย่อนผ่อนนั่งที่ศาลา
 ต่างระอาอ่อนจิตระอิดแรง
 ลงอาบน้ำลำห้วยพอเหนือหาย
 แต่เส้นสายรุมเรียงให้ขี้แข็ง
 สลดใจเห็นจะไม่ถึงเมืองแกลง
 แต่นายแสงวอนว่าให้คลาไคล
 พี่ดูดวงสุริย์ฉายก็บ้ายคล้อย
 ชวนพุ่มน้อยจากศาลาที่อาศัย
 ออกพันย่านบ้านบางละมุงไป
 ค่อยคลายใจจรเลียบบขลามมา
 ในกระแสดแลล้วนแต่โปะล้อม
 ลงอวนอ้อมโอบสกัดเอามัจฉา
 ไอ้คิดเห็นเอ็นดูหมู่มองตา
 ตัวเมียพาผิวลอยเที่ยวเล็มโคล
 เขาจับตัวผิวทั้งไว้กลางน้ำ
 ระลอกซ้าสาตซัดให้ตัดษัย
 พอเมียตายฝ่ายผิวก็บรรลัย
 ไอ้เหมือนใจที่พี่รักภคินี
 แม้น้องตายพี่จะวายชีวิตด้วย
 เป็นเพื่อนม้วยมิ่งแม่ไปเมืองผี
 รำจวนจิตคิดมาในวารี
 จงถึงที่ศาลาบ้านนาเกลือ
 หยุดประทับดับดวงพระสุริย์แสง
 ยิ่งโรยแรงร้อนรอนนั้นสิ้นเหลือ
 จะเคี้ยวข้าวตลาคำเอาน้ำเจือ
 พอกลิ้วเกลือกลักกลืนค่อยชื่นใจ

ทั้งล้าเลื่อยเหนื่อยอ่อนนอนสนิท
 จนอาทิตย์แยมเยียมเหลี่ยมไคล
 ถอนสะอื้นตื่นต้ายังอาลัย
 ร่ำจวนใจจรจากศาลามา
 เข้าเดินดงพงชฎาสังัดเสียบ
 เย็นยะเยียบน้ำค้างพร่างพฤษภา
 ออกชะวากปากทุ่งพญา
 นายแสงพาเลี้ยวหลงที่วงเวียน
 บุกละแวกแฝกแซมแอร่มรก
 กับกอกกสูงสูงเสมอเศียร
 ด้วยน้ำฝนล้นลงหนทางเกวียน⁷
 ขึ้นโขดเตียนตอกรอก⁸ ยอกระยา
 กลัวปลิงเกาะเลาะลัดขัดเขมร
 ลงลุยเลนพรวดพรวดพลาตกล้า
 ถึงแนวน่องย่องก้าวเอาเท้าคล้ำ
 แต่ห้องน้ำอยู่จนเที่ยงจึงพบทาง
 พอยกเท้าก้าวเดินบนเนินแห้ง
 ทั้งขาแข้งเข้าข้อให้ขัดขวาง
 เจ็บระบมคมหญ้าคาระคาง
 ค่อยย่องอย่างเหยียบฝุ่นให้งุนโงง
 เห็นพฤษภาไม้มะคามะขามช่อย
 ทั้งไทรย้อยยอดโยนโดนตะโขง⁹
 เหมือนไม้ตัดจัตวางข้างพระโรง
 เป็นพุ่มโพรงสาขาน่าเสียดาย
 เดินพินิจเหมือนคิดสมบัติบ้า
 จะใคร่หาต้นไม้เข้าไปถวาย
 นี้เห็นดเหนื่อยเลื่อยล้าบรรดาตาย
 แสนเสียดายดูเดินจนเกินไป

ถึงห้องธารศาลเจ้าริมเขาขวาง
 พอได้ทางลงมหาชลาลัย
 เข้าถ้ำมัจฉากลูกจ้างตามทางไป
 เป็นจีนใหม่อ้อแอ้ไม่แน่นอน
 ร้องไล่ชื่อมือชี้ไปที่เขา
 ก็ต่อเตาเสียบเดินเนินลิงชร
 คีลาแลเป็นชะงะงะกังกอน
 บ้างพรวนพรวนแตกกอบเป็นคราบไคล
 ต้องเสียดเสียบเหยียบยอกเอาปลาบแปลบ
 ถึงที่แคบเป็นเขินเนินไคล
 ค่อยตะกายป่ายปีนปะปะไป
 จะขาดใจเสียดด้วยเหนื่อยทั้งเมื่อยกาย
 ถึงที่โขดต้องกระโดดขึ้นบนแ่ง
 ก่นเอาแม่เงินใหม่นั้นใจหาย
 บอกว่าใกล้ไกลมาบรรดาตาย
 ทั้งแค้นนายแสงนำไม่จำทาง
 ทำชมเชอะเคอะคะมาปะเขา
 แต่โดยเมาก็ญชาจนตาขวาง
 แกไขหูสู้หนึ่งไปตามทาง
 ถึงพื้นล่างแลลาดล้นหาดทราย
 ต่างโหยหิวหน้าหนาวสองขาแข็ง
 ในคอแห้งหอบรณกระหนกกระหาย
 กลืนกระเดือกเกลือกกลืนกินน้ำลาย
 เจียนจะตายเสียดด้วยร้อนอ่อนกำลัง
 น้ำก็นองอยู่ในท้องชลาลัย
 จะกอบกินเต็มขมไม่สมหวัง
 เหมือนไร้คู่อยู่ข้างกำแพงวัง
 จะเกี่ยวมุ้งก็จะเฝ้ายนเอาเจียนตาย

ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมกระทำไว้
 นึกอะไรจึงไม่สมอารมณ์หมาย
 แล้วปลอบน้องสองราปรีชาชาย
 มาถึงท้ายทิวป่านาจอมเทียน
 เห็นบ่อน้ำร่ำดื่มเอาโดยอยาก
 พออ้าปากเหม็นหินให้คลื่นเหียน
 ค่อยมีแรงแข็งใจไปทางเกวียน
 ไม่แหวะเวียนเตาเดินดำเนินไป
 ถึงห้วยขวางตัดทางเข้าใต้ถ้ำ
 พบขุนรามเรียกหาเข้าอาศัย
 กินข้าวปลาอาหารสำราญใจ
 เขาแต่งให้หลับนอนผ่อนกำลัง
 สงสารแสงแสนสุดเมื่อหยุดพัก
 ใฝ่คำนั่งชกักัญชากับตาสัง
 เสียงขาคะอยู่จนพระเคาะระฆัง
 ต่างร่ำลั่งฝากรักกันหนักครัน
 แสนวิตกอกพีเมื่ออ้างว้าง
 ถ้ามถึงทางที่จะไปในไพรลัณฑ์
 ชาวบ้านบอกมรคาวากว่าพัน
 สะกิดกันแกลัวล้าเป็นน่านกลัว
 ยิ่งหวาดจิตคิดคุณพระชินสีห์
 กับชนนีบิดุเรศบังเกิดหัว
 ชำตั้งใจไปหาบิดาดำ
 ให้พันชู้ที่ชื่อว่าไถยนต์
 อธิษฐานแล้วสะท้อนสะท้อนออก
 ล้าเนียงนกเพรียกไพรทั้งไถ่ขัน
 เมฆแอร่มแยมแยกแหวกตะวัน
 ก็ชวนกันอำลาเขาตลาดไศล

เข็ม่นเนินเดินตรงเข้าตงตึก
 ดูซึ่งซีกมิได้เห็นพระสุริย์ใส
 เสียงฟ้าร้องก้องลั่นสนั่นไพร
 ไม่วิวไหวเหลือยวหลังระว่างคอย
 สงัดเสียบเยียบเย็นยะเยือกอก
 น้ำค้างตกหยดเหาะลงเผาผอย
 พฤษกาสูงยุงยงสล้างลอย
 ดูชดช้อยชื่นชุ่มชุ่มใบ
 ถึงปากช่องหนองชะงั่วเข้าแผ้วถาง
 แม้นค้ำค้ำอรัญญาได้อาศัย
 เป็นที่ลุ่มชุ่มชังคงคาลัย
 ว่างเวงใจรีบเดินไม่เมินเลย
 หนทางรื่นพื้นทรายละเอียดอ่อน
 ในตงตอนดอกพะยอมหอมระเหย
 หายละหวยด้วยพระพายมาชายเขย
 ชะแงเอยแหงนทศนามา
 ถึงบางไผ่ไม่เห็นไผ่เป็นไพรชฎ
 แสนสงัดเสียบในไพรพฤษกา
 ต้องข้ามธารผ่านเดินเนินวนา
 อรัญญาอ้างว้างในกลางดง
 ถึงพงค้อคอกเขาเป็นโขดเขิน
 ต้องขึ้นเนินภูผาป่าระหง
 ส่งกระทิงหลังโคกเป็นโตรกตรง¹⁰
 เมื่อจะลงก็ต้องวิ่งเหมือนลิงโลน
 แต่ข้ามห้วยเหวผาจนขาขัด
 ต้องกำดัดวิ่งเต็นดั่งเล่นโชน
 ทั้งรากยางขวางโง่งตะโขงโคน
 สะดุดโดนโดดข้ามไปตามทาง

ถึงบุตรสาครเป็นพวยพู่
 น้ำทะเลออกจากชะวากขวาง
 ดูซึ่งใสไหลเชี่ยวเป็นเกลียวกลาง
 สไบบางซุบซับกับอุรา
 แล้วขึ้นเนินเดินในดงไม้หอม
 สะพรั่งพร้อมปรูปรายปฤษณา
 ยามพระพายชายเชยรำเพยพา
 หอมบุปผารื่นรื่นชื่นอารมณ์
 เหมือนกลิ่นปรางนางป็นสุคนธ์รื่น
 คิดถึงคืนเคียงน้องประคองสม
 ถอนสะอื้นขึ้นเด็ดลำดวนดม
 พี่นឹคมตางนางไปกลางไพร
 ถึงห้วยอีร้าแลระย้าล้วนสายหยุด
 ดอกนั้นสุดที่จะตกดูไสว
 กะมองกะเมงนมแมวเป็นแถวไป
 ล้วนลูกไม้กลางป่าทั้งหว่าพลอง
 สะท้อนหล่นไต้ต้นออกเกลื่อนกลิ้ง
 ผุ่งค่างลิงกินเล่นเป็นเจ้าของ
 ต่างเก็บเคี้ยวเปรี้ยวปรายเสียกายกอง
 แต่โดยลองเลือกชิมจนอ้มไป
 ถึงโตรกตรวยห้วยพระยูนจะหยุดร่อน
 เห็นแรตนอนอยู่ในดงให้สงสัย
 เรียกกันดูด้วยไม่รู้ว้าสัตว์ใด
 เห็นหน้าใหญ่อย่างจระเข้ตะคุ่ตัว
 มันเห็นหน้าทำตากะปริบนิ่ง
 เห็นหลายสิ่งคอด่างทั้งหางหัว
 รู้ว่าแรตกินหนามให้คร้ามกลัว
 ชยัยบตัววิ่งพล้วกันไป

ครู่หนึ่งถึงชะวากชากลูกหว้า
 ล้วนพฤษชาวยางยุงสูงไสว
 แต่ล้วนทากตะและรำลำพูไพร¹¹
 ไต่ใบไม้ยุงยาง¹² มากกลางแปลง
 กระโดดเผาเกาะผับกระหัยบคืบ
 ถีบกระที่บมิใคร่หยุดสุดแสง
 ปลดที่ตีนติดขาระอาแรง
 ทั้งขาแข้งเลือดโซมชโลมไป
 ออกเดินถึหนีทากถึงชากขาม
 เป็นสนามน้ำท่าได้อาศัย
 เห็นรอยคนแรมค้างอยู่กลางไพร
 ขึ้นต้นไม้หักรังไว้เรียงราย
 เสียงลิงค่างบ้างชะนีวะหวีดโหยย
 กระหิมโหยห้อยไม้หน้าใจหาย
 เสียงผัวผัวตัวเมียเที่ยวโยนกาย
 เห็นคนอายแอบอิงกับกิ่งยาง
 โอ้ชะนีเวทนาเที่ยวหาฟัว
 เหมือนตัวพี่จากน้องให้หมองหมาง
 ชะนีเพรียกเรียกชายอยู่ปลายยาง
 พี่เรียกนางนุชน้องอยู่ในใจ
 เห็นป่าสูงผุ่งนกในดงลึก
 หวนระลึกถึงสุดาน้ำตาไหล
 จักจั่นร้องพร้องเพราะเสนาะไพร
 ทั้งเสียงไก่เถื่อนขันสนั่นเนิน
 พฤษชาเบียดเสียดสีดั่งปีแก้ว
 วิเวกแว่วหว่างลำเนาภูเขาชิน
 สดับฟังวังเวงเป็นเพลงเพลิน
 ต้องรีบเดินโดยด่วนด้วยจวนเย็น

ถึงห้วยโป่งเห็นธารละหานไหล
 คงคาใสปลาวายคล้ายคล้ายเห็น
 มีกรวดแก้วแพรวพรายรายกระเด็น
 บ้างแลเห็นเป็นสีบุษราคัม
 ขึ้นอารมณ์ชมเชยเลยลีลาศ
 พระพายพัดพัดเรื่อยมาเฉื่อยฉ่ำ
 ทั้งสองข้างมรดาป่าระกำ
 สล้างล้าแลสล้าอยู่กับกอ
 หอมบุปผาสาโรชมารื่นรื่น
 ต่างหยุดยั้งใจหายเสียดายหนอ
 แม้นอยู่เคียงเวียงชัยเห็นไม้พ้อ
 จะตัดต่อเรือแล่นเล่นตามกัน
 ทะลายลูกสุกแลดูแอด
 เอาดาบตัดชิมไปในไพรสัณฑ์
 มั่นแสนเปรี้ยวเปรี้ยวหน้าเข้าหากัน
 ออกเข็ดฟันเป็นจะตายด้วยรายชิมฯ
 © ถึงห้วยพร้าวเท่าเมื่อยออกเลื่อยล้า
 เห็นผิดฟ้าฝนย่อยลงหิมหิม
 สุริย์ฉายบ่ายเขื่องเมืองประจิม
 อูระป้อมศรีปักษีสลักทรวง
 ออกเดินรีบตีบถอนไปทุกอย่าง
 กลัวจะค้างค้ำลงในดงหลวง
 ด้วยครีมีครีกฤทศาลดาพวง
 ไม่เห็นดวงสุริยาเวลาไร
 พอเต็มตึงถึงสุนัขกะบานั้น
 รอยเขาพันพฤษภาอยู่อาศัย
 เห็นรอยคนปนควายค่อยคลายใจ
 รู้ว่าใกล้ออกดงเดินตะบึง

แต่อย่างย้ายทรายฝุ่นขุ่นขุย
 ยิ่งเหยียบฟุบขาแข็งให้แข็งขึง
 ยิ่งจวนเย็นเส้นสายให้ตายตึง
 ดูเหมือนหนึ่งเหยียบโคลนให้โอนเอน
 ออกปากช่องท้องทุ่งที่ตลิ่ง
 ต่างเกลือกกลิ้งลงทั้งรถถกเขมร
 ด้วยล้าเลื่อยเหนื่อยอ่อนนอนระเนน
 จนสุริเยนทร์ลับไม้ชายทะเล
 ผลัดกันทำย่าเหยียบแล้วขึ้นหยัด
 กระดุกดัดผัวะเผาให้ไฟเผา
 ค่อยย่างเท้าก้าวเขยยกดูเกกเก
 ออกโซเซเดินข้ามตามตะพาน
 เป็นทุ่งแถมมีแนวแม่น้ำอ้อม
 ระยะห่อมเคหนาน่าสนาน
 เป็นเนินสวนล้วนหล้ามะพร้าวตาล
 เข้าลับบ้านทับม้าลีลาไป
 พอสิ้นดงตรงปากออกปากช่อง
 ถึงระยองเหย้าเรือนดูไสว
 แวะเข้าผ่านบ้านเก่าค่อยเบาใจ
 เขาจุดได้ต้อนรับให้หลับนอน
 ฝ่ายนายแสงถึงตำแหน่งสำนักร้อง
 เขายิ้มข่อยชมหลานคลานสลอน
 พี่ว่าแห้วเอกาอนาทร
 ด้วยจะจรต่อไปเป็นหลายคืน
 ครั้นรุ่งเช้าเท้าบวมทั้งสองข้าง
 จะย่องอย่างสุดแรงจะแข็งขืน
 อยู่ระยองสองวันสู้กลิ่นกลิ่น
 ค่อยแซมขึ้นชวนกันว่าจะคลาไคล

นายแสงหนีลี้หลบไม่พบเห็น
 ไอ้แสนเชยญาคิดนำน้ำตาไหล
 น้อยหรือเพื่อนเหมือนจะร่วมชีवालัย
 มาสูญเสียใจจำจากเมื่อแยกเหิน
 จึงกรวดน้ำรำว่าต่ออาวาส
 อันชายชาตินี้หนอไม่ขอเห็น
 มาลวงกันปลิ้นปลอกหลอกทั้งเป็น
 จะชี้เช่นชั่วช้าให้สาใจ
 เดชะสัตย์อธิษฐานประจางแจ้ง
 ให้เรียกแสงเทวทัตจนตัดชัย
 เหมือนชื่อตั้งหลังพิหารเขียนถ่านไฟ
 ด้วยน้ำใจเหมือนมินหม้อทรชน
 แล้วชวนสองน้องรักร่วมชีวิต
 ให้เปลี่ยวจิตไม่แจ้งรู้แห่งหน
 จากระยองย่องตามกันสามคน
 เสียบถนนคันทนาป่าไร่ไร
 ถึงบ้านนาตาขวัญสำคัญแน่
 เห็นยายแก่แหวะตามสงสัย
 เขาชี้นิ้วแฉะทิวหนทางไป
 ประจักษ์ใจจำแนดำเนินมา
 ถึงบ้านแลงทางแห่งเห็นทุ่งกว้าง
 เพื่อนหนทางทวนทบตลบทหา
 บุกละแวกแฝกแซมกับหญ้าคา
 จนแดดกล้ำมาถึงย่านบ้านตะพง
 มีเคหาอารามงามระรื่น
 ด้วยฟ้างพื้นพุ่มไม้ไพรระหง
 ตัดกระพ้อห่อได้ทุกไร่กัง
 พี่หลีกลงทางทุ่งกระทอลอ

เห็นสาวสาวชาวไร่เขาไถที่
 บ้างพาที่อ้อเออเสียงเหนอหนอ
 แลชี้ไคลใส่ตาบเป็นคราบคอ
 ผ้าห่มห่อหมากแห้งตาเบงมาน
 พี่สู้เมินเดินตรงเข้าดางสูง
 เสียงนกยูงเบญจวรรณขึ้นชันขาน
 คิดถึงน้องหมองใจอาลัยลาน
 แม้นแจ้งการว่าพี่จากอยุธยา
 จะเศร้าสร้อยคอยทำเป็นทุกซัร้อน
 ถึงยามนอนยามกินถวิลหา
 พี่ก็แสนสุดยากลำบากมา
 ทั้งเดินป่าป้อมกายจะวายวาง
 ต้องเวียงนงหลงทบตลบทเลี้ยว
 ด้วยรกลี้อยู่ห้วยหนองเป็นคลองขวาง
 ระหกระเหินเดินภาวนาพลาง
 พอพบทางลงถึงท้องทะเลวน
 เสียงพิลิกครึกครื้นกระหิมคลื่น
 ร่มระรื่นรุกขาทฤทษาสน
 เหล่าตันโปลงโงกงกึ่งพิกล
 สล้างตันเต็งตั้งสะพรังตา
 ถึงปากช่องคลองกรุ่นเห็นคลองกว้าง
 มีโรงร้างเรียงรายชายพฤษา
 เป็นชุมรุมหน้าน้ำเขาทำปลา
 ไม่รอราริบเดินดำเนินพลาง
 ถึงศาลเจ้าอ่าวสมุทรที่สุดหาด
 เสียบลีลาศขึ้นตามช่องที่คลองขวาง
 ถึงบ้านแกลงลัดบ้านไปย่านกลาง
 เห็นฝูงนางसानเสื่อนั้นเหลือใจ

แต่ปากพลอดมือสอดชุกชุกขิก
 จนมือหงิกงอแงไม่แบได้
 เป็นส่วยบ้านสานส่งเข้ากรุงไกร
 เด็กผู้ใหญ่ทำเป็นไม่เว้นคน
 พอพลบค่ำสำนักที่เรือนเพื่อน
 ดูเหย้าเรือนชาวแขวงทุกแห่งหน
 มุงด้วยไม้หวายโสมแสนพิกล
 ไม่มีคนแล้วก็มีวันหลังคาวาง
 ครั้นคนมาเอาหลังคาขึ้นคลุมคลี่
 ดูก็ดีเรีรวัดไม้ขัดขวาง
 เวลาค่ำล้าเหลือด้วยเสื่อกวาง
 ปีบมาข้างเรือนเหย้าที่เรานอน
 เขาดักจันชั้นในใส่สุนัข
 มันหอบฮักตื่นโดยแล้วโหยหอน
 ยิ่งดึกฟังวังเวงวนาตร
 ลังเวชนอนมิใคร่หลับระงับลง
 จนรุ่งแจ้งแสงสายไม่วายโศก
 บริโภคเสร็จสมอารมณ์ประสงค์
 จากสถานบ้านแกลงไปกลางดง
 ต้นรังร่มรื่นขึ้นระรื่นเย็น
 เห็นรอกแต่แด้ต้นออกวุ่นว้าง
 เอาดินทิ้งไล่ทุบตะครุปล่น
 ลูกมะม่วงร่วงกลาดตาขระเด็น
 เสียตายเป็นกลางไพรไม่ไ้การ
 อยู่ใกล้วังตั้งนี้นางสาวสาว
 จะโน้มน้าวกึ่งเก็บเกษมศานต์
 นึกดำเนินเดินกลางทางกันดาร
 ถึงตะพานยายเหมสร้งที่กลางไพร

เป็นทุ่งแถวแนวน้ำสัดกั้น
 ต้องพากันลุยเสียบทะเลไหล
 แล้วขึ้นข้ามตามตะพานสำราญใจ
 ลงเสียบในดินเขาลำเนาทาง
 ดูครึ้มครึกพฤษภาป่าสงัด
 ทะลุตัดตัดทะเลแหลมทองกลาง
 ต่างเปลิดเพลินเดินว่าเสภาพวาง
 ถูกขุนช้างเข้าหอหัวรอเฮ
 เห็นไร่แดงแก้งแวงเข้าริมห่าง
 ทำตามทางชักชวนให้สรวลเส
 พอเจ้าของแดงโมปะโลปะเล
 สมคะเนกินแดงพอแรงกัน
 แล้วภิญโญโมทนาลาลีลาศ
 ลงเสียบหาดปรีดีเปรมเกษมสันต์
 ถึงปากช่องคลองน้ำเป็นสำคัญ
 ตำแหน่งนั้นชื่อชะวากปากลาวน
 ไม่หยุดยั้งตั้งหน้าเข้าปากกว้าง
 ไปตามทางโชดخينเนินถนน
 สดับเสียงลึงค่างครางคำรน
 เหมือนคนกรนโครกครอกทำกลอกตาฯ
 © ถึงห่อมัยานบ้านกรำพอกำพลบ
 ประสบพบเผ่าพงศ์พวกวงศา
 ขึ้นกระฎี่ที่สถิตท่านบิดา
 กลิ่นน้ำตาก็ไม่ฟังเฝ้าพรั่งพราย
 ศิโรราบกราบเท้าให้เปล่าจิต
 รำคาญคิดอาลัยมิใคร่หาย
 ชะรอยกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราย
 จึงแยกย้ายบิตุราชญาตिका

มาพบพ่อท้อใจด้วยไกลแม่
 ให้ตั้งแต่เช้าสร้อยละห้อยหา
 ชนนี้อยู่ศรีอยุธยา
 บิดามาอ้างอ้างอยู่กลางไพร
 ภูเขาขวางทางกันอรุญเวช
 ข้ามประเทศทุ่งท่าชลาไหล
 เดินกันดารปานปีมะจะบรรลัย
 จึงมาได้เห็นหน้าบิดาตัว
 ท่านชูช่วยอวยพรให้ฝั่งแผ้ว
 ดั่งฉัตรแก้วกางกั้นไว้เหนือหัว
 อุตส่าห์ฝนไพลทารักษาตัว
 ค่อยยังชั่วมีนเมื่อยที่เหนื่อยกาย
 บรรดาเหล่าชาวบ้านประมาณมาก
 ต่างมาฝากรักใคร่เหมือนใจหมาย
 พุดถึงที่ตีโบายขโมยควาย
 กล่าวขวัญนายเบียดเบียนแล้วเมียนตี
 ถามราคาพร้าขวานจะวานซื้อ
 ล้วนออ้ออเอ็งกุกะหนูกะหนี
 ที่คะขาคำหวานนานนานมี
 เป็นว่าซื้อคร้านฟังแต่ซังตาย
 เวลาเข้าก็ชวนกันออกป่า
 มันไม้หมาไล่เนื้อไปเหลือหลาย
 พอเวลาสายณั้ตตะวันชาย
 ได้กระต่ายตะกวดวางมาอย่างแกง
 ทั้งแยะบั้งอ้อ่างเนื้อค่างคว่ำ
 เขาทำครัวครั้งไปปะชยะแขยง
 ต้องอดสิ้นกินแต่ข้าวกับเต้าแดง
 จนเรี่ยวแรงโรยไปมิใคร่มี

อยู่บุรีนกินสำราญทั้งหวานเปรี้ยว
 ตั้งแต่เที่ยวยากไร้มาไพศศรี
 แต่น้ำตาลมิได้พานในนาภิ
 ปัดวีวายโยก็หย่อนลง
 ด้วยเดือนเก้าเข้าวสาเป็นหน้าฝน
 จึงขัดสนสิ่งของต้องประสงค์
 ครั้นแล้วลาฝ่าเท้าท่านบิดรงค์
 ไปบ้านพงค้อตั้งริมฝั่งคลอง
 ดูหนุ่มสาวชาวบ้านรำคาญจิต
 ไม่น่าคิดเข้าในกลอนอักษรสนอง
 ล้วนวงศ์วานว่านเครือเป็นเชื้อของ
 ไม่เหมือนน้องนิกาน้ำตากกระเด็น
 แล้วไปชมกรรมกรบ้านดอนเต็จ
 ล้วนเลี้ยงเปิดหมูเนื้อดูเหลือเชิญ
 ยกกระบัตร์คัตช้อนทุกเข้าเย็น
 เมียที่เป็นท่านผู้หญิงนั่งบั้งปลาฯ
 © แล้วไปบางทางเดือนบ้านพงอ้อ
 ไม่เหลือหลอหลายตำแหน่งแสวงหา
 จะเที่ยวดูคนผู้ทำยาตา
 ไม่เห็นหน้านี้กระตอดสลดใจ
 ถึงคนผู้อยู่เกลือกก็เหมือนเปลี่ยว
 สันโดษแต่ยวดด้วยว่าจิตผิวิสัย
 มาอยู่ย่านบ้านกร่ำระกำใจ
 ชวนกันไปชมทะเลทุกเวลา
 เห็นเงื่อมเขาเงาบังขึ้นนั่งเล่น
 ลมเย็นเย็นอยากดูหม่มัจฉา
 แลตลิ่งโล่งลิวทิวชลา
 ดูนาวาแล่นละเลาะริมเกาะเกียน

บ้างก้าวเสียดเฉียดทางไปข้างขวา
 บ้างออกเข้าข้ามปากดงฉากเขียน
 เรือตระเวนเจนแดนเที่ยวแล่นเวียน
 ดาษเดียรตูล้างกลางชล
 ครั้นยามเย็นเห็นเหมือนหนึ่งเมฆพลุ่ง
 เป็นควันพุ่งราวกับไฟไกลหนักหนา
 แล้วถอยลงโพลงขึ้นไม่ขาดตา
 ถามผู้เฒ่าเขาว่าปลามันพันพอง¹³
 เห็นจริงจึ่งนั่งนึกพิลึกกล้า
 จนพลบค่ำมีตม่นขนสยของ
 ยิ่งอาลัยใจมาอยู่ที่คูครอง
 แม่นแม่น้องได้มาเห็นเหมือนเช่นนี้
 จะแอบอิงวิงวอนชะอ้อนถาม
 ตำแหน่งนามเกาะแก่งแขวงวิถี
 ได้เชยชื่นรื่นรสสุมาลี
 แล้วจะชี้ให้แม่ชมขมณา
 ไหนตัวพี่นี้จะชมทะเลหลวง
 จะชมดวงนัยน์เนตรของเชษฐา
 โอ้อาลัยไกลแก้วกานดามา
 กลับน้ำตามิใครหยุดสุดระกำ
 เสียดายนักภคินีเจ้าพี่เอ๋ย
 ยังชื่นเชยชมชิมไม่อิ่มหน้า
 มายากเย็นเห็นแต่ผ้าแพรดำ
 ได้ห่มกรำอยู่กับกายไม่วายตรง
 อยู่บ้านกรำทำบุญกับบิดุเรศ
 ถึงเดือนเศษโคกชูบจนรูปผอม
 ทุกคืนค้ำกำสรดสู้อดออม
 ประณตน์อมพทุทคุณกรุณา

ทั้งถือศีลกินเพลเหมือนเช่นบวช
 เย็นเย็นสวดคัมภีร์ศาสนา
 พยายามตามกิจด้วยบิดา¹⁴
 เป็นฐานานุประเทศอธิบดี¹⁵
 จอมกษัตริย์มีสการขนานนาม
 เจ้าอารามอารัญธรรมรังษี
 เจริญพรตยศยิ่งมิ่งโมลี
 กำหนดยี่สิบาสถาวร
 ได้พบเห็นเป็นทำนุอุปถัมภ์
 ก็กรวดน้ำนึกคะเนถึงสมร
 ให้ไฟบุลย์พุนสวัสดิ์พิพัฒน์พร
 อย่ารู้ร้อนโรคภัยสิ่งไรพาน
 ถึงชาตินี้มีได้สมอารมณ์คิด
 ด้วยองค์อัครารักษ์จะหักหาญ
 ขอให้ห้องครองสัตย์ซึ่งปฏิญาณ
 ได้พบพานกายหน้าเหมือนอารมณ์
 พอควรคู่รักประจักษ์จิต
 ได้ชื่นชิดชมน้องประคองสม
 ถึงต่างแดนแสนไกลไพรพนม
 ให้ลอลมลงมาแอบแนบอุรา
 อย่ารู้จักผลักพลิกทั้งหยิกข่วน
 แขนแต่ล้วนรอยเล็บเจ็บหนักหนา
 ให้แยมยืมพร้อมพร้อมน้อมวิญญาณ์
 แล้วก็อย่าชี้หึงตะบึงตะบอน
 ขอแบ่งบุญคุณศีลถวิลถึง
 ให้ทราบซึ่งไสตรวงดวงสมร
 ถึงอยู่ไกลในป่าพนาตร
 แต่ใจจริงสวาทไม่คลาดคลา

ไปเที่ยวเล่นเห็นดอกไม้แล้วใจอยาก
 จะใคร่ฝากดวงเนตรของเซษฐา
 ก็จนใจไกลทางต่างสุธา
 แต่น้ำตานี้แลฟูมละลุมลง
 เวลาค่ำซ้าใจเข้าไสยาสน์
 ไ้อ้อนาถในวนาป่าระหง
 ยินแต่เสียงลึงค่างที่กลางดง
 วิเวกวังวันเวศวังเวงใจ
 จักจั่นห้วนแว้วแจ้วแจ้วเสียง
 เหมือนสำเนียงวนิดาน้ำตาไหล
 หนวน้ำค้างพร่างพรอมพนมไพร
 ไ้อ้เจียนใจพี่จะขาดอนาถนิก
 ได้แนบหมอนอ่อนอุ่นให้ฉุนชื่น
 ระรวยรื่นรสล้าตวนเมื่อจวนดึก
 ทั้งหอมแพรด่ารำยิ่งรำลึก
 ทรวงสะทีกทุกทุกคืนสะอื้นใจฯ
 © จนเดือนเก่าเข้าค่ำยิ่งปราศ
 ทุกตำบลบ้านกร่ำล้นน้ำไหล
 ยิ่งง่วงเหงาเศร้าซ้าระกำใจ
 จนลัมไช้คิดว่ากายจะวายชนม์
 ให้เคลิ้มเคล้นเห็นปีศาจประหวาดหวั่น
 อินทรีย์สิ้นเศียรพองสยองขน
 ท่านบิดาหาผู้ที่รู้มนต์
 มาหลายคนเขาก็ว่าต้องอารักษ์
 หลงละเมอเพื่อพูดกับผีสาว
 ที่เคียงข้างคนผู้ไม่รู้จัก
 แต่หมอเฒ่าเป่าปัดชะงัดนัก
 ทั้งเข่นวักหลายวันค่อยบรรเทา

ให้คนทรงลงผีเมื่อพี่เจ็บ
 ว่าเพราะเก็บดอกไม้ที่ท้ายเขา
 ไม้งอนง้อขอสู้อำนาจเขา
 ท่านปู่เจ้าคุณแผ่นดินจึงแทนทด
 ครั้นดาหมอขอโทษก็โปรดให้
 ที่จริงใจพี่ก็รู้อยู่ว่าบัด
 แต่ชาวบ้านท่านถือข้างท้าวมด
 จึงสู้อดนิ่งไว้ในอุรา
 ทุกเช้าเย็นเห็นแต่หลานที่บ้านกร่ำ
 ม่วงกับคำกลอยจิตขนิษฐา
 เห็นเจ็บปวดทวนพันช่วยฝนยา
 ตามประสาชื้อตรงเป็นวงศ์วาน
 ครั้นหายเจ็บเก็บดอกไม้มาให้น้อง
 กลับระคางเคืองข้องกันสองหลาน
 จะว่ากล่าวน้ำวโน้มประโลมหลาน
 ไม่สมานสไมสรเหมือนก่อนมา
 ก็จนจิตคิดเห็นว่าเป็นเคราะห์
 จึงจำเพาะหึงหวงพวงบุปผา
 ต้องคร่ำครวญรวนอยู่ดูเอกา
 ก็เลยลาบิดตรงค้ทั้งวงศ์วาน
 ออกจากย่านบ้านกร่ำซ้าวิโยค
 กำสรดโคกเศร้าหมองถึงสองหลาน
 เมื่อใช้หนักรักษาพยาบาล
 แต่นี้นานจะได้มาเห็นหน้ากัน
 ครั้นจะมิหนี่มาจะลาเล่า
 จะสร้อยเศร้าโคกเพียงอาลัย
 จึงพากเพียรเขียนคำเป็นสำคัญ
 ให้สองขวัญเนตรนางไว้ต่างกาย

อย่าเศร้าสร้อยคอยพิพ้อปีหน้า
 จึงจะมาทำขวัญเหมือนมันหมา
 ไม่ทิ้งขว้างห่างให้เจ้าได้อาย
 จงครองกายแก้วตาอย่าอวรณ์
 ไ้อ้จากหลานบ้านกร่ำระกำจิต
 ก็เพราะคิดถึงแม่หญิงมิ่งสมร
 ลู้ฟุ่มฝนทฟ้าอุตุส่ำหัจจร
 เป็นทุกซัร้อนแรมทางมากกลางไพร
 ถึงกรุงศรีอยุธยาขึ้นห้าค่ำ
 จึงเขียนคำจริงแจ้งแถลงไข
 ให้ดวงเนตรเชษฐาด้วยอาลัย
 จงเห็นใจเกิดที่จิตคิดคำนึง
 ถึงเจ็บไข้ไม่ตายไม่คลายรัก
 มีแต่ลักลอบนีกรำลึกถึง
 ช่วยยิ้มแยมแยมชื่นอย่ามึนตึง
 ให้เหือดหึ่งลงเสียบ้างจงฟังคำ
 พี่อุ้มทุกซุกปามหารณพ
 มาหมายพบพุดความกับงามขำ
 อย่าบิดเบือนเชื่อนซ้ำทาระกำ
 แต่อยู่กร่ำตรอมกายมาหลายเดือน
 ได้ดูงามตามทางที่นางอื่น
 ก็หลายหมื่นเหยียบแสนไม่แมนเหมือน
 ไม่มีสู้คู่ควรกระบวนเบือน
 เหมือนแม่เพื่อนชีพชายจนปลายแดน
 พี่จากไปได้แต่รักมาฝากน้อง
 มากกว่าของอื่นอื่นสักหมื่นแสน
 พอเป็นค่าผ้าห่มที่ชมแทน
 อย่าเคืองแค้นเลขที่ฉันไม่ทันลา

ด้วยเกิดความลามถึงเพราะหึงหวง
 คนทั้งปวงเขาคิดริษยา
 จึงหลีกตัวกลัวบุญคุณบิดา
 ไปแรมป่าป้อมชีวันจะบรรลัษ
 แม่อยู่ดีปรีดีเปรมเกษมสวัสดิ์
 หรือเคืองขัดขุกเข็ญเป็นไฉน
 หรือแสนสุขทุกเวลาประสาใจ
 ลิ่นอาลัยลิ่มหมายว่าวายวาง
 หรือพร้อมพรักพัคตร์เพื่อนที่เขื่อนอ้อม
 ให้เปรมปรีมประติพัทธ์ไม่ขัดขวาง
 จะปราบปรามห้ามหวงพวงมะปราง
 ให้จิตจางจาจากกระดากใจ
 นิราศเรื่องเมืองแกลงแต่งมาฝาก
 เหมือนขันหมากมิ่งมิตรพิสมัย
 อย่าหมางหมองข้องขัดตัดอาลัย
 ให้ชื่นใจเหมือนแต่หลังมั่งเกิดเอย ฯ

เชิงอรุณ

¹ แต่งเมื่อต้น พ.ศ. 2350 ในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อสุนทรภู่เป็นข้าในกรมพระราชวังหลัง(เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์) แต่ในที่นี้ถือตามข้อวินิจฉัยของ อ.ล้อม เพ็งแก้ว ว่าแต่ง พ.ศ. 2349

² ฉบับสมุดไทยและฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “หอมสนธิ์ปนกาย ขวายจร”

³ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “เขาแจวจ้วงลวงแล่นแสนสำราญ”

⁴ บางระจิว ปัจจุบันเรียก บางกระเจ้า

⁵ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ข้างซ้ายมือเขาเรียกปากตะครอง”

⁶ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ชลวน”

⁷ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ด้วยน้ำฝนหลนค้ำหนทางเตียน”

⁸ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ขึ้นโขดเสี้ยนตอดดอกยกกระยา”

⁹ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ทั้งไทรย้อยเอนโอนต้นตะโขง”

¹⁰ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “สูงกระทงหลังโขดเป็นโตรคตรง”

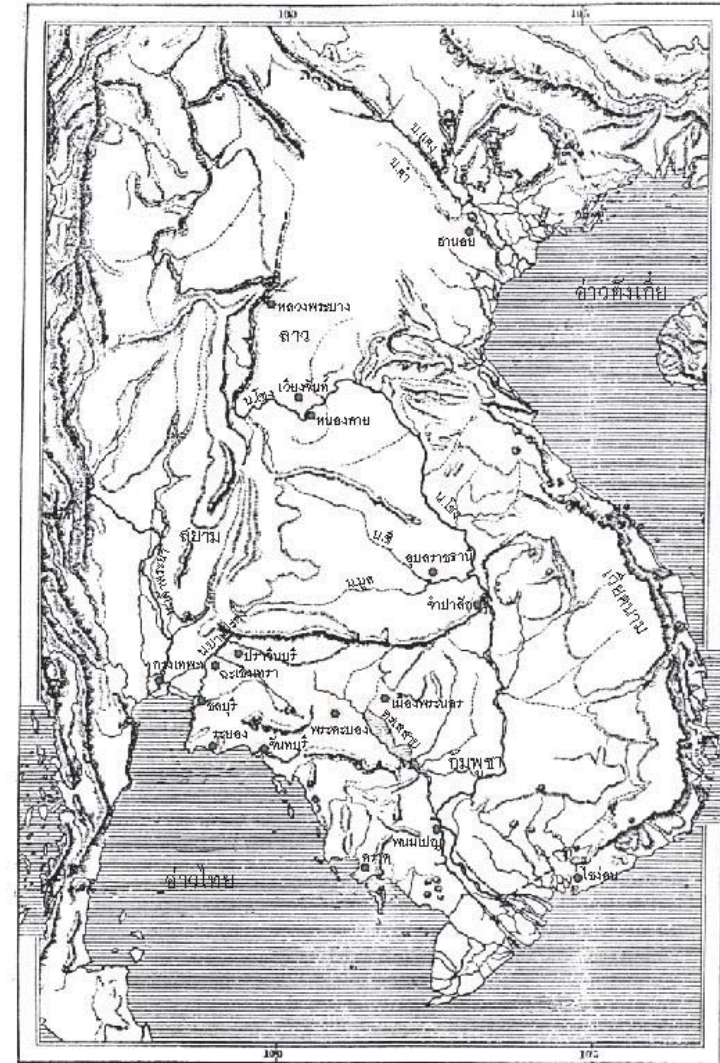
¹¹ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “แต่ล้นทากแต่ละวากลำพูไพร”

¹² ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ไต่ไปไต่มาอย่างกลางแปลง”

¹³ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “ถามผู้เฒ่าเขาว่าปลาพันฟอง”

¹⁴ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “พยายามตามกิจท่านบิดา”

¹⁵ ฉบับเขียนสมุดฝรั่งเป็น “เป็นฐานานุประเทศอธิบดี”

แผนที่ ดินแดนชายฝั่งทะเลตะวันออก (ปรับปรุงจากแผนที่เก่า)

(บน) ชาวประมงแกะปลิงทะเลติดอวน บริเวณแห่งหนึ่งตรงชายฝั่ง
ในอ่าวไทย (รูปวาดโดยคณะสำรวจ ของนายอั้งรี มูโอดี พ.ศ. 2401-4) มี
คำบรรยายครั้งนั้นว่า “ปลิงทะเลที่จับได้บางตัวยาวเกือบเมตร นำไป
ตากแห้ง และรมควันเป็นอาหารจีนราคาแพง”

(ล่าง) ท้องทะเลตะวันออกมีเกาะเล็กๆ ในอ่าวไทย (รูปวาดโดยคณะ
สำรวจของนายอั้งรี มูโอดี พ.ศ. 2401-4)

เส้นทางบกเลียบชายฝั่งทะเลตะวันออกที่สุนทรภู่ผ่านไปเมืองระยอง
ภาพนี้อยู่บริเวณเขาชีจรรย์ วัดญาณสังวราราม ต่อเนื่องถึงบางเสา อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

ชื่อบ้านนามเมืองและชื่อสถานที่ ใน นิราศเมืองแกลง ของ สุนทรภู่

วังหลัง อยู่ปากคลองบางกอกน้อย (ปัจจุบันเป็นพื้นที่โรงพยาบาลศิริราช)

สุนทรภู่เขียนบอกไว้ในโคลงนิราศสุพรรณ ว่าอยู่กับแม่ในเรือนแพวังหลังปากคลองบางกอกน้อยตั้งแต่เด็กจนโต แล้วทำราชการอยู่ในกรมพระราชวังหลัง นามเดิมทองอิน เป็นบุตรของพระพี่น้อง (ในรัชกาลที่ 1) เคยรับราชการกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตาก) เป็นพระยาสุริยอภัยเจ้าเมืองนครราชสีมา ที่ยกไพร่พลมายึดเมืองธนบุรี เมื่อคราวพลัดแผ่นดิน พ.ศ. 2325 ได้รับความดีความชอบเป็นเจ้านายครองวังหลังในรัชกาลที่ 1

แม่ของสุนทรภู่เป็น “แม่นม” ของธิดาในกรมพระราชวังหลัง แสดงว่าเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติเชื้อสายผู้ดีมีตระกูลมาแต่ครั้งกรุงเก่าจนกรุงธนบุรี จึงทำราชการในตำแหน่งสำคัญใกล้ชิดครอบครัววังหลัง เป็นเหตุให้สุนทรภู่เกิดแล้วเติบโตจนรับราชการในวังหลัง

วัดชีปะขาว หรือวัดศรีสุदारาม อยู่ลึกเข้าไปในคลองบางกอกน้อย เป็นวัดที่สมเด็จพระศรีสุदारักย์ (พระพี่น้องเธอองค์น้อยของรัชกาลที่ 1) ปกปักรักษา ชื่อวัดก็ได้นามจากเจ้านายองค์นี้ แล้วเป็นสำนักเรียนของลูกหลานผู้ดีมีตระกูลเท่านั้น สุนทรภู่จึงได้เรียนหนังสือที่วัดนี้เพราะเชื้อสายผู้ดีมีตระกูล

วัดแจ้ง วัดอรุณราชวราราม เดิมชื่อวัดมะกอก อยู่ปากคลองบางมะกอกแต่คนเรียกบางกอก

สามปลื้ม บริเวณปากคลองรอบเมืองด้านใต้ บางที่เรียกคลองโอง

อ่าง

ลำเพ็ง บริเวณใต้คลองสามปลื้ม เป็นย่านคนจีนย้ายมาจากบางจีน (ท่าเตียน-ท่าช้าง-ท่าพระจันทร์) เมื่อสมัยรัชกาลที่ 1 โไลที่ท่าวัง

ดาวคะนอง ปากคลองดาวคะนอง อยู่ฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้สะพานกรุงเทพฯ อยู่เขตธนบุรี กรุงเทพฯ

วัดดอกไม้ ฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา มีคลองวัดดอกไม้ อยู่เขตยานนาวา กรุงเทพฯ

บางคิง ฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา มีวัดบางคิง เขตราชบุรีบูรณะ กรุงเทพฯ

ปากลัด ฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณคอขวดที่บางกะเจ้า เขตพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

บางระจิว ฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันเรียกบางกระเจ้า (บริเวณเกาะพะยอม) อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

พระประแดง ฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณบางกะเจ้า มีศาลเก่าเรียกศาลเจ้าพ่อพระประแดง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

คลองลำโรง อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยาต่อเขตบางนา กรุงเทพฯ กับจังหวัดสมุทรปราการ เป็นคลองเก่ามีมาแต่ยุคต้นกรุงศรีอยุธยา เคยขุดพบเศียรเทวรูป 2 เศียร (เรียกเศียรพระประแดง) คลองนี้พุ่งตรงไปทางทิศตะวันออก ถึงแม่น้ำบางปะกง

ด่าน มีในนิราศว่า “ถึงด่านทางกลางคลองข้างฝั่งซ้าย” แต่ไม่รู้ตรงไหนของคลองลำโรง

ทวารอรัญญา ไม่รู้ตรงไหนในคลองลำโรง แต่มีในกลอนนิราศว่า “ออกสุดบ้านถึงทวารอรัญญา เป็นทุ่งคาแฝกแซมขึ้นแกมกัน”

ทับนาง อยู่ฝั่งขวาคลองลำโรง มีคลองทับนาง

บางพลี ฝั่งซ้ายคลองลำโรง มีคลองบางพลี อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

บางโกลง ฝั่งซ้ายคลองลำโรง มีชื่อคลองบางโกลงแยกขึ้นไปทาง

เหนือตอกับคลองหนองงูเห่า

หัวป่า ไม่รู้้อยู่ตรงไหน มีในกลอนนิราศว่า “ถึงหัวป่าเห็นป่าพฤกษา
โกรัน”

บ้านไร่ ไม่รู้้อยู่ตรงไหน มีในกลอนนิราศว่า “ถึงหย่อมย่านบ้านไร่
อาลัยเหลือว”

คลองขวางบางกระเทียม มีชื่อคลองบางขวางหลายแห่ง แต่ที่พูด
ถึงไม่รู้้อยู่ตรงไหน

หัวตะเข้ ฝั่งซ้ายคลองลำโรง มีคลองจรเข้ มีสถานีรถไฟหัวตะเข้
เขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ

คลองบางเหี้ย เดิมมีชื่อคลองกับชื่อบางเหี้ย

บางบ่อ มีวัดบางบ่อ

บ้านระกาศ มีคลองบ้านระกาศ อยู่ฝั่งขวาคลองลำโรง ไหลไปเชื่อม
คลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ

บางสมัคร มีคลองบางสมัคร

บ้านมะพร้าว ไม่รู้้อยู่ตรงไหน

บางวัว อยู่เขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

บางปะกง มีต้นน้ำอยู่บริเวณที่ลุ่มดอนภายใน บริเวณจังหวัดปรา
จีนบุรี สระแก้ว นครนายก มีลำน้ำสาขาเล็กๆ หลายสายไหลจากเทือกเขา
ใหญ่ ทางทิศเหนือเรียกลำน้ำนครนายก ลำน้ำประจันตคาม ฯลฯ ไหลไป
รวมกันเรียกลำน้ำปราจีนบุรี แล้วลงลำน้ำบางปะกง ไหลออกอ่าวไทยทาง
จังหวัดชลบุรี

ฝั่งทะเลตะวันออก เป็นขอบอ่าวไทยด้านทิศตะวันออก มีหลาย
ลุ่มน้ำ เช่น ลุ่มน้ำบางปะกง ลุ่มน้ำพานทอง ลุ่มน้ำระยอง ลุ่มน้ำประแส
ลุ่มน้ำจันทบุรี ลุ่มน้ำตราด

บางปะกง มีชื่อเดิมว่าบางมังก เป็นหมู่บ้านประมงชายฝั่ง อยู่
ปากน้ำปลายสุดออกอ่าวไทย เลยเรียกแม่น้ำทั้งสายตามชื่อชุมชนหมู่บ้าน
ที่อยู่ปากน้ำว่าบางมังก แล้วกร่อนเป็นบางปะกง

บาง เป็นคำร่วมเก่าแก่ของคนสุวรรณภูมิทุกเผ่าพันธุ์ หมายถึงทาง
น้ำเล็กๆ ที่ไหลเชื่อมกับทางน้ำใหญ่กว่า แล้วมีชุมชนตั้งอยู่ตรงปากทางน้ำ
ที่เชื่อมกัน เรียกว่าบาง

ปะกง เป็นคำกร่อนจากคำเก่า เรียกปลาชนิดหนึ่งว่ามังกง (อาจ
เลียนเสียงและรูปจากมังกงอย่างเดียวกับ กุ้ง-กั้ง ฯลฯ แต่บางคนว่ากลาย
จากคำจีน) มีใช้เก่าสุดในโคลงกำสรวลสมุทร (ราว พ.ศ. 2025) มีชื่อ ปลา
มังกง ปลาทุกั๋ง ปลาฉลาม ว่า “มังกงทุกั๋งฉลามเห็นโ”

นิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ ยังเรียกคำเต็มว่าบางมังกง เป็นชุมชน
หมู่บ้านประมงชาวจีน (เจ๊ก) มีในกลอนว่า

ถึงหย่อมย่านบ้านบางมังกงนั้น   ดูเรียงรันเรือนเรียบบขาลินธุ์
แต่ล้วนบ้านตากปลาริมวาริน   เหม็นแต่กลิ่นเนาอบตลบไป
เห็นศาลเจ้าเหล่าเจ็กอยู่เชิงแซ่   ปูนทะก่ององค์แก้งางเพศไผ่
เกลเอ๋ยเคยข้ามคองคาลัย   ช่วยคุ้มภัยปากอ่าวเกิดเจ้านาย
ออกอ่าวไทยแล้วมองเห็นสีซัง, บางปลาสร้อย, เขาสามมุก ฯลฯ

บางปลาสร้อย แต่ก่อนมีลำน้ำไหลจากตะวันออกลงทะเลเรียกคลอง
ปลาสร้อย บริเวณอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ปลาสร้อยเป็นปลาน้ำจืด อยู่
ในวงศ์ Cyprinidae มีมากในเมืองไทย

หนองมน อยู่ทางบางแสน จังหวัดชลบุรี

บ้านไร่ อยู่ต่อเนืองหนองมน

บางพระ อำเภอบางพระ จังหวัดชลบุรี

ศรีมหาราชา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี มีคำ “ศรีราชา” อยู่ใน
จารึก ยุคอยุธยา-สุโขทัย เช่น เมืองแพรศรีราชา (อยู่อำเภอสรรคบุรี จังหวัด
ชัยนาท)

บางละมุง อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

บ้านนาเกลือ จังหวัดชลบุรี

พัทยา เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี

นาจอมเทียน จังหวัดชลบุรี

ห้วยขวาง

ชื่อสถานที่ในนิราศเมืองแกลง ต่อจากนี้ไป ปรับปรุงให้
กะทัดรัดจากข้อเขียนเรื่อง นำไปสู่หมุดกวี เรียบเรียงโดย สุปกรณ์
โสธนะ พิมพ์ในหนังสือสุนทรภู่สู่ระยอง 200 ปี (พิมพ์โดยสำนัก
งานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง และชมรมศิลปินจังหวัดระยอง เมื่อ
พ.ศ. 2549)

บางไผ่ เข้าใจว่าเป็นคลองไผ่ในปัจจุบัน มีอ่างเก็บน้ำคลองไผ่อยู่
ตำบลชากแง้ว อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

บ้านพงค้อ อยู่บนเส้นทางที่ตัดจากบ้านชากหมาก ออกมาวัดเนิน
กระปรอก ตำบลสำนักท้อน อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง ในปัจจุบัน
ถ้าผ่านไปเข้าบริเวณที่ปักหมุดกวี จะพบว่าด้านซ้ายนั้นมีภูเขาสูง มีก้อนหิน
ระเกะระกะ สวยงามมาก บริเวณรอบๆ เป็นป่ามันสำปะหลังและป่าละเมาะ
อยู่ประปราย

พุทธ อยู่ใกล้ๆ กับเขาภูธรในปัจจุบัน ริมถนนสายชากหมาก-เนิน
กระปรอก ตำบลสำนักท้อน อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง

ห้วยอีร้า เข้าใจว่าคงหมายถึง บ้านยายร้า ตำบลสำนักท้อน อำเภอ
บ้านฉาง จังหวัดระยอง ปัจจุบันพิเคราะห์ดูแผนที่จะพบเสมือนว่าสุนทรภู่
ได้เดินเลียบลำน้ำที่เอื่อยถึงพุทธ ว่ามีกระแสน้ำเชี่ยวเพื่อหาทางข้ามลำน้ำนั้น
จนมาถึงห้วยอีร้า จึงสามารถข้ามได้แล้ว ต้องเดินย้อนกลับตามลำน้ำ เพื่อ
เดินทางต่อไป

ห้วยพูน อยู่ในเขตตำบลสำนักท้อน อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง
บนเส้นทางสายชากหมาก-เนินกระปรอก ห่างจากพุทธประมาณ 4 กิโลเมตร

ชากลูกหญ้า สถานที่ตั้ง บ้านชากลูกหญ้า (เดิมบ้านชากลูกหญ้า
เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บ้านชากกล้วย) ตำบลห้วยโป่ง เขตเทศบาลเมืองมาบ
ตาพุด อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง

ชากขาม บ้านชากขาม ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมืองระยอง จังหวัด
ระยอง (เขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด)

ห้วยโป่ง บ้านห้วยโป่ง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง (คำว่า
“โป่ง” คือดินเค็มที่ลึกลงมากินในห้วยสมัยก่อน น้ำใส และกรวดทราย
สวยๆ ก็คงถูกทับถมไปตามกาลเวลาหมดแล้ว)

ห้วยพร้าว ริมถนนสายนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด-ปลวกแดง อยู่
ในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

ห้วยพร้าว ปัจจุบันเหลือเพียงร่องรอยของที่ลุ่มต่ำ อยู่ระหว่างทาง
เข้าโรงงานไฟฟ้าพลังความร้อนกับบ้านพัก ปตท. อันเป็นที่ตั้งสวนสมุนไพร
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และเส้นทางที่ใช้เดินใน
อดีตที่จะข้ามตรงไป “สุนักกะบาก” ที่สุนทรภู่กล่าวถึงไว้นี้ได้ถูกลบเลือน
กลายเป็นที่ดินของเอกชนไปหมดแล้ว

สุนักกะบาก ปัจจุบันชื่อ “สำนักกะบาก หมู่ที่ 5 ตำบลทับมา อำเภอ
เมือง จังหวัดระยอง” สันนิษฐานว่าที่สุนทรภู่เขียนคำว่า “สุนัก กะบาก” นำ
จะมาจากสำเนียงของคนระยองที่พูดเหน่อและพูดสั้นๆ ห้วนๆ ฟังคล้าย
คำว่า “สำนัก” เป็นคำว่า “สุนัก” หมายถึงที่พักกลางป่าของคนเดินทางใช้พัก
อาศัยเอาแรง เมื่อเหนื่อยต่อการเดินทางหรือพักค้างแรมคืนเพื่อจะเดินทาง
ต่อไป

บ้านทับม้า ปัจจุบันคือ “ทับมา” หมู่ที่ 4 ตำบลทับมา อำเภอเมือง
จังหวัดระยอง ริมถนนสายบางนา-ตราด วัดทับมาเดิมมีชื่อว่า “วัดอัคร
คูหาคงคาล้อม” สภาพของวัดดั้งเดิม ตั้งอยู่บริเวณโขดกลางทุ่งนา มีธาร
น้ำไหลอ้อมวัด ภายในวัดมีศาล “เจ้าพ่อทับม้า”

ชาวบ้านเล่าต่อกันมาว่าบริเวณนี้เคยเป็นถ้ำเก็บสมบัติมากมาย ตาม
เรื่องราวของเมืองลับแล ประกอบด้วยถ้ำยโถโอขาม เวลาชาวบ้านมีงานก็
จะมาเยี่ยมถ้ำขามไปใช้ในวันขึ้น 15 ค่ำ ของทุกเดือน จะมีเสียงดนตรีดัง
ออกจากภายในถ้ำ และมีเสียงม้าร้องสลับเป็นบางครั้ง เล่ากันว่ามิชชาวบ้าน
มาเยี่ยมถ้ำขามแล้วไม่นำมาคืน ต่อมาถ้ำก็ปิดและหายไปเป็นที่สุด เหลือหลัก

ฐานให้เห็นคือ ชาวนาบริเวณนั้นจะพบเศษกระเบื้อง ถ้วยชามโบราณเป็นจำนวนมากตกอยู่ในดิน บริเวณที่เชื่อว่าเคยเป็นถ้ำม้ามาก่อน คำว่า “ถ้ำม้า” ต่อมากลายเป็น “ทับม้า” และแผลงมาเป็น “ทับมา” ในที่สุด

ระยอง คือที่ตั้งของจังหวัดในปัจจุบัน

คำว่าปากช่อง คือ เส้นทางที่สุนทรภู่เดินทางผ่านจากทับมาผ่านทุ่งผ่านป่าจะต้องเดินตามทางเกวียนลอดใต้ป่าใหญ่ที่ต้นไม้ร่มครึ้ม เมื่อมาถึงชายทุ่งแยกขวาเข้าระยองและแยกซ้ายไปบ้านเก่า เป็นทุ่งโล่งเสมียน “ปากช่อง” ของทางเกวียนจะมองเห็นบ้านเรือนระยองดูโลว สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นยอดเจดีย์วัดเก๋ง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ในบริเวณโรงพยาบาลระยองในปัจจุบัน ยอดเจดีย์ของวัดเก๋งนั้นทำด้วยทองคำสุกปลั่งจับแสงระยิบระยับแต่ไกล ยุคหลังวัดเก๋งกลายเป็นวัดร้าง สิ่งที่เหลืออยู่คือซากปรักหักพังของเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในบริเวณโรงพยาบาลระยองขณะนี้ และมีพระเครื่องกรุวัดเก๋งที่ล้าลืออยู่ในครอบครองและความทรงจำของคนทั่วไป

มี**หมุดกวี**ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าห้างบิกซีใกล้สี่แยกเกาะกลอย ถนนสาย 36 บางนา-ตราด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เป็นหมุดกวีหมุดแรก ที่เริ่มวางลงตามเส้นทางเดินของท่านสุนทรภู่ ในนิราศเมืองแกลง ซึ่งได้ทำพิธีบวงสรวงและปักหมุดกวี เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2544 บทกลอนจารึกไว้ว่า

บ้านเก่า เป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีวัดบ้านเก่า อยู่ในเขต หมู่ที่ 3 ตำบลตาขัน อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง

วัดบ้านเก่านี้นักประวัติศาสตร์กล่าวถึงการสร้างว่า เป็นวัดแรกของจังหวัดระยอง ซึ่งสร้างขึ้นสมัยสุโขทัย เดิมชาวบ้านเรียกว่า “วัดน้ำวนเวียนตะเคียนเจ็ดต้น”

ตามประวัติที่บันทึกไว้ในนิราศเมืองแกลง กล่าวว่าสุนทรภู่ได้มาพักที่บ้านเก่า ครั้นพอเช้าจะออกเดินทางต่อ นายแสงหลบหน้าหายไป ไม่เป็นผู้นำทางเหมือนวันที่ผ่านมา สุนทรภู่ไม่โห้จึงบันทึกโดยการเอาถ่านเขียนไว้ที่ผนังโบสถ์ว่า “เดชะสัถย์อธิฐานประจานแจ้ง ให้เรียกแสงเทวทัตจน

ตัดชัย” และสุนทรภู่ออกเดินทางต่อไปตามลำพังกับศิษย์ 2 คน ไม่มีนายแสงเหมือนดังที่ผ่านมา พิเคราะห์อายุของอุโบสถวัดบ้านเก่าปัจจุบันที่ยังคงอยู่ประมาณว่าจะสร้างประมาณปลายกรุงศรีอยุธยาและน่าจะเป็นวิหารที่สุนทรภู่กล่าวถึงว่าเขียนถ่านไฟแข่งนายแสงไว้

นาตาขวัญ เป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอเมืองระยอง ปัจจุบันมีวัดเก่าแก่ วัดนาตาขวัญ หมู่ที่ 1 ตำบลนาตาขวัญ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ซึ่งมีอุโบสถหลังเก่าคล้ายๆ และเป็นสมัยใกล้เคียงกับวัดบ้านเก่าที่กล่าวมาข้างต้น เส้นทางเดินในช่วงนั้นของสุนทรภู่เข้าใจว่าเส้นทางเดินจะเป็นทางด้านทิศใต้ของวัดนาตาขวัญ ปัจจุบันอันเป็นเส้นทางเก่าชายทุ่ง ส่วนเส้นทางเดินในปัจจุบันตัดเป็นถนนลาดยางเข้าตำบล อยู่ด้านทิศเหนือของวัด

คำว่านาตาขวัญ มีการกล่าวถึงชายแก่ท่านหนึ่งที่มีนาอยู่บริเวณนี้ชื่อ “ขวัญ” คนจึงเรียกกันว่า “นาตาขวัญ” และใช้เป็นชื่อตำบลมาจนถึงปัจจุบันนี้

บ้านแลง เป็นชื่อตำบลในปัจจุบัน คือ ตำบลบ้านแลง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง มีตำนานสืบมาว่า คำว่า “บ้านแลง” มาจากคำว่า “ศิลาแลง” กล่าวคือบริเวณนี้จะมีหินแลง คือหินที่มีรูพรุน ลีลัมปนน้ำตาลอยู่มากจึงชื่อว่า “บ้านแลง”

วัดบ้านแลงอยู่ห่างจากเส้นทางที่สุนทรภู่เดินทางไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 500 เมตร มีถาวรวัตถุที่สำคัญ 3 สิ่ง ที่ควรอนุรักษ์ คือ อุโบสถ ที่สันนิษฐานว่าจะสร้างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย หอไตร คือเรือนไม้ที่อยู่ในสระน้ำ อดีตสร้างไว้ใช้เก็บพระไตรปิฎก พระปรารักษ์เป็นทรงแบบขอม (สมัยลพบุรี) สันนิษฐานว่าคงสร้างมาพร้อมกันกับวัด ในภาคตะวันออกมีปรากฏอยู่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น

บ้านตะพง ในอดีตสันนิษฐานว่าคงหมายถึงบริเวณบ้านตะพงในตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ในคำกลอนที่ว่า “มีเคหาอารามงามระรื่น” คงหมายถึง วัดตะพงในที่สร้างมาสมัยใกล้เคียงกับวัดบ้านแลง

และวัดนาตาขวัญอันสังเกตุได้จากอุโบสถที่มีศิลปะคล้ายคลึงกัน

วัดตะพงใน เดิมมีชื่อว่า “วัดสุวรรณอินทร์ศรีนครินทราราม” เล่ากันว่าเมื่อครั้งมีการปรับดินตอนสร้างอุโบสถปรากฏมีรอยเท้าช้างมาเหยียบบริเวณที่ปรับเอาไว้ ภายหลังเปลี่ยนชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้านว่า “วัดตะพงใน”

ทุ่งกระท่อกล ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

คลองกรุ่น ปัจจุบันคือคลองกรุ่น ตำบลเพ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง

สันนิษฐานว่า คำว่า “คลองกรุ่น” ที่สุนทรภู่กล่าวถึงไว้ในนิราศเมืองแกลงนั้น นานมากก็แผลงมาเป็น “คลองกรุ่น” ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะสำเนียงภาษาถิ่นระยองที่สุนทรภู่ฟังแล้วเข้าใจว่า “กรุ่น” เป็น “กรุ่น” ก็เป็นไปได้

อ่าวสมุทร ตำบลแกลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เป็นชื่ออ่าวที่อยู่บริเวณสุดหาด บางครั้งชาวบ้านเรียกรวมกันว่า “อ่าวสมุทรสุดหาด”

ศาลเจ้าที่สุนทรภู่บันทึกไว้ในนิราศนั้น ปัจจุบันยังเป็นที่เคารพบูชาของชาวเรือ หรือผู้มีอาชีพประมงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน (ชาวบ้านเรียกศาลเจ้าปู่โต๊ะ)

บ้านแกลง คือ บ้านท่าเรือแกลง ตำบลแกลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เป็นหมู่บ้านอยู่หลัง “วัดท่าเรือ”

สุนทรภู่กล่าวถึงผู้หญิงในหมู่บ้านนี้มีอาชีพสานเสื่ออก กล่าวว่าเป็นเสื่อสานส่งเข้ากรุงไกร” สันนิษฐานว่าระยองนั้นเป็นหัวเมืองชั้นนอกในสมัยนั้น จะต้องส่งเสื่อเพื่อแสดงความสามัคคีต่อเมืองหลวง สันนิษฐานที่ต่างกันอาจจะเป็นข้าวของเครื่องใช้แล้วแต่ละท้องถิ่น บ้านแกลงนั้นถือว่าเป็นเสื่อเป็นเครื่องใช้ที่สำคัญของหมู่บ้านที่ต้องแสดงความสามัคคี เรียกว่า “เสื่อส่วย”

ตะพานยายเหม น่าจะอยู่บริเวณ ตำบลชากพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

“ตะพาน” ก็คือ “สะพาน” ในยุคนั้นทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน

ไม้เค็ด หรือไม้เกด เป็นต้น ลักษณะเป็นสะพานคนเดินมีเสาไม้สูงปักลงไปในน้ำ พื้นกระดานจะเป็นไม้ตะเคียนแผ่นใหญ่ หน้ากว้างราว 12-13 นิ้ว เรียงไว้บนรอดไม้เนื้อแข็งเช่นกัน พาดไว้ 2 แผ่นหรือ 3 แผ่น ตลอดความยาวของสะพานเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินตัดลัดข้ามหนองน้ำ ให้คนเดินสัญจรติดต่อกันระหว่างชุมชน

ชื่อ “ยายเหม” สันนิษฐานว่า คนออกทุนสร้างน่าจะชื่อ “ยายเหม” จึงเรียกชื่อตามคนสร้างสืบต่อกันมา

แหลมทองหลาง คือ บริเวณชายทะเลที่เรียกว่าแหลมทองหลาง น่าจะเป็นบริเวณตำบลชากพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง อันเนื่องมาจากบริเวณแหลมดังกล่าวมีต้นทองหลางขนาดใหญ่ขึ้นอยู่

ปากลาวน คือปากคลองของลำน้ำที่ไหลลงทะเล ตำบลสุนทรภู่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ชื่อปากลาวน สันนิษฐานว่าคงมาจากลักษณะคลองบริเวณก่อนออกทะเลนั้นคดเคี้ยวไปมาหลายคูกิ่งโค้ง วนไปวนมานั่นเอง

บ้านกร่ำ อยู่ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง คือบริเวณที่ตั้งอนุสาวรีย์สุนทรภู่ในปัจจุบัน ซึ่งเดิมเป็นที่ตั้งของวัด “ปากกร่ำ” ที่บิดาของท่านสุนทรภู่บวชจำพรรษาอยู่ที่นั่นจนได้สมณศักดิ์เป็นเจ้าอาวาส นามว่า “อรัญธรรมรังษี” และสุนทรภู่พักที่วัดนี้

ปัจจุบันวัดปากกร่ำย้ายไปสร้างใหม่ในบริเวณตรงข้าม เยื้องไปทางทิศเหนือห่างจากอนุสาวรีย์ประมาณ 300 เมตร และรัฐบาลได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์ในการเริ่มสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2498 และดำเนินการก่อสร้างเพิ่มเติม ปรับปรุงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

พงค้อ คือ เนินผ้อปัจจุบัน มีวัดเนินผ้อ ตำบลเนินผ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง วัดเนินผ้อมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า “วัดหว่างคีรีคงคา” เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง สร้างมาประมาณ 100 ปีเศษ ตั้งอยู่ระหว่างเนินสูงกับคลอง มีบ้านเรือนประชาชนอยู่รอบๆ วัด ที่ชื่อว่าเนินผ้อ เพราะบริเวณนี้เป็นที่ราบลุ่มร่องน้ำ ต้นค้อขึ้นปรากฏในอดีตที่ยังเป็นป่า ปัจจุบันคงหายากแล้ว

พิเคราะห์ดูคงเอาคำภูมิประเทศที่มีเนินส่วนหนึ่งกับมีต้นค้ออยู่จึงรวมกันเป็นเนินค้อและแปลงมาเป็นเนินค้อในปัจจุบัน

สุนทรภู่ได้กล่าวไว้ในบทกวีซึ่งบอกถึงตำนานของหมู่บ้านที่กล่าวว่า “ล้วนวงศ์วานว่านเครือเป็นเชื้อชอง” จึงทำให้ทราบถึงความเป็นมาของพื้นเพคนระยองส่วนหนึ่งที่สืบทอดเชื้อสายมาจากชาวชองนั่นเอง

บ้านพงอ้อ คือพลงข้างเผือกในปัจจุบัน อยู่บริเวณตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

คำว่า “พงอ้อ” มีเรื่องเล่าว่าบริเวณสถานที่แห่งนี้เดิมเป็นป่าใหญ่ และมีทุ่งนาอยู่เป็นระยะๆ บางส่วนเป็นดินพรุ คือ พื้นดินที่ผิวบนแข็งด้านล่างลึกลงไปเป็นหล่มมีลักษณะเป็นดินโคลนชุ่มด้วยน้ำ ในบางส่วนมีดินตูดกล่าวคือเมื่อคนย่างเท้าเหยียบดินบริเวณนั้นเท้าจะจมโคลน ภาษาพื้นบ้านเรียกพื้นที่ลักษณะนี้ว่า “พลง”

ครั้งหนึ่งได้มีช้างเผือกเพศเมียเชือกหนึ่งเป็นช้างพังลงมาติดหล่มที่พลงนี้และตายในที่ที่สุด ชาวบ้านขนานนามตามเหตุการณ์ว่า “พลงนางช้างเผือก” และต่อมาคำกร่อนสั้นลงเหลือเพียง “พลงข้างเผือก”

ดอนเค็ด คือบริเวณวัดโพธิ์ทอง อำเภอแกลงในปัจจุบัน เล่ากันว่าเมืองแกลงในอดีตนั้นตั้งอยู่บริเวณบ้านดอนเค็ดแห่งนี้ สุนทรภู่เดินทางจากบ้านกร่ำมาเที่ยวเมืองแกลง จึงพบพระยายกกระบัตร ซึ่งเป็นศักดิ์นาของผู้ปกครองเมืองแกลงในขณะนั้น

วัดดอนเค็ดไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยใด เนื่องจากราวปี พ.ศ. 2522 ได้เกิดเพลิงไหม้ หลักฐานต่างๆ ถูกทำลายไปมาก ต่อมาเปลี่ยนชื่อจากดอนเค็ดเป็นโพธิ์ทอง เพราะบริเวณวัดมีต้นโพธิ์ใหญ่อายุนับร้อยปี ขึ้นอยู่และถือเป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนา จึงใช้ชื่อว่า วัดโพธิ์ทอง หลังจากนั้นเคยเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดทางเกวียน” ระยะเวลาหนึ่ง และสุดท้ายก็มาใช้ชื่อวัด “วัดโพธิ์ทองพุทธาราม” จนปัจจุบัน

แหลมแม่พิมพ์ ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นจุดสุดท้ายที่สุนทรภู่กล่าวถึงไว้ในนิราศเมืองแกลง ในขณะที่สุนทรภู่ไปพักที่

แกลง

เมืองแกลง (อำเภอแกลง จังหวัดระยอง) หมายถึงเมืองที่มีนามว่าแกลง

แต่ **แกลง** หมายถึงอะไร? ยังไม่พบคำอธิบายตรงๆ เพราะคำนี้มีปัญหาต้องศึกษาอีกมาก เช่น แกลงเป็นเสียงตรงของรากคำหรือเพี้ยนจากคำอื่น เช่น แคลง, แครง ฯลฯ แล้วคำเหล่านี้มีรากจากตระกูลภาษาอะไร? ไทย-ลาว, มอญ-เขมร, หรือ ชวา-มลายู?

แกลง แปลว่า ว่าว เป็นภาษาเขมร มีในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกของ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ (กุ่ม) ว่า **พิธิแกลง** หมายถึงพิธิชักว่าวขอลมในเดือนอ้าย ดังนี้

๑ *เดือนอ้ายผายกรุงท้าว พิธิว่าวกกล่าวกลแสดง*
เดือนนี้พิธิแกลง *กลุ่มท้องฟ้าคลาธรโกล*

๒ *มฤคเคียรตลมาศกล้า* *ลมแรง*
ว่าวห่างพิธิแสดง *แหล่งหล้า*
เรียกชื่อพิธิแกลง *โดยที่*
สาวส่งขึ้นลอยฟ้า *ร้ายร้องคณึงสาว*

แครง แปลว่า หงอน, ง่าม, งา, เขา, เขิง, ชาย ฯลฯ เป็นภาษามอญสะกด **ครุง** อ่านว่า **แกริง** (ดูใน **พจนานุกรมมอญ-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชชน** พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2531) มีคำใกล้เคียง เช่น **เคลง** อ่านว่า **เกลียง** แปลว่าหาบ (เช่น หาบของ) ฯลฯ

มีประโยคตัวอย่างอยู่ใน**พงศาวดารมอญพม่า** (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1) ว่า “ในภูเขาแครงนาค คือภูเขาหงอนนาคนั้น มีพระฤกษ์องค์หนึ่งชื่อ **โดมคาบสาศัยอยู่.....**”

อีกความหมายหนึ่งว่าเขิง หรือชายฝั่งต่างๆ เช่น เขิงตะพานน้ำเรียก **เขิงแครง**, ฝ้าห้อยหน้าตัวละคร เรียก **ชายแครง** ฯลฯ และมีหอยชนิดหนึ่งเรียก **หอยแครง**

แกลง ในภาษาชอง (คนพื้นเมืองดั้งเดิม) บริเวณฝั่งทะเลตะวันออกและมีในเขมรกับเวียดนาม) มีผู้บอกว่า หมายถึง ปลาตุก, แหวน ฯลฯ แต่ไม่พบหลักฐานยืนยันมั่นคง ยังเป็นเพียงคำบอกเล่าสืบมา (**ประวัติศาสตร์เมืองระยอง** โดย **เจลิยว ราชบุรี** พิมพ์ครั้งแรก 2549)

74 นิราศเมืองแกลง

บ้านกร่ำได้พบญาติมากมาย และได้พักพิงที่เหน็ดเหนื่อยมากับการเดินทาง มีเวลาว่างสุนทรภู่จะออกไปชมทะเลบริเวณเนินเขา ดั่งบทกวีที่เขียนไว้ว่า “เห็นเงื้อมเขาเงาบังขึ้นนั่งเล่น ลมเย็นๆ ออยากดูหม่มัจฉา”

นำไปสู่หมุดกวี

สุพรรณ โสภนะ เรียบเรียง

เป็นมาอย่างไร

คณะกรรมการดำเนินการตามรอยสุนทรภู่ร่วมกับอำเภอเมืองระยองนำโดย นายเดลิน ครามะคำ นายอำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ในขณะนั้นได้เริ่มกันคิดสื่อแสดงอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการเดินทางผ่านตำบลและสถานที่ต่างๆ ที่ท่านสุนทรภู่บันทึกไว้ในนิราศเมืองแกลง จึงได้กำหนดจุดจารึกบทกลอนในนิราศที่กล่าวถึงสถานที่นั้นๆ ไว้ เฉพาะเขตจังหวัดระยอง รวมทั้งสิ้น 28 จุด เรียกว่า “หมุดกวี”

ลักษณะของหมุดกวี

ออกแบบโดย อาจารย์อำนาจ หมั่นสมัคร ศิลปินดีเด่นจังหวัดระยอง สาขาทัศนศิลป์ด้านศิลปะออกแบบ ในฐานะที่เป็นกรรมการสภาวัฒนธรรม จังหวัดระยอง ได้ออกแบบหมุดกวีนี้ไว้ โดยจัดทำด้วยแผ่นหินแกรนิต สีดำ ขนาด 60 x 90 เซนติเมตร จารึกบทกวีเป็นอักษรไทยตัวในคอมพิวเตอร์แบบ Wansika โดยพ่นด้วยทรายเป็นรอยลึกลงไปจากผิวแผ่นหิน แล้วปิดทอง วางเขียนลักษณะ 45 องศา เพื่อให้สะดวกในการอ่าน อยู่บนแท่นคอนกรีต สูง 80 เซนติเมตร ที่มีฐานกว้าง 2.00 x 2.00 เมตร กำหนดจุดตั้งไว้ตามตำบลและสถานที่ต่างๆ ที่สุนทรภู่กล่าวถึงในนิราศเมืองแกลง คณะกรรมการโดยอำเภอเมืองระยอง และคณะทำงานของจังหวัด ได้ดำเนินการปัก “หมุดกวี” เป็นปฐมฤกษ์ ประกอบพิธีบวงสรวง และเปิดหมุดกวีหมุดแรกที่บริเวณหน้าห้างบิ๊กซี จังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2544 เวลา 09.09 นาฬิกา และคาดการณ์ว่าอนาคตจะเกิดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดระยอง บทกลอนที่จารึกไว้ ณ หมุดกวีที่มีการปักเป็นปฐมฤกษ์นั้น เป็นจุดที่ 12 ใน 28 จุดที่กำหนดไว้ โดย “หมุดกวี” ในจุดนี้ห้างบิ๊กซีระยอง เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง มีบทกวีดังกล่าวไว้ว่า

พอลิ้นตง ตรงปาก ออกปากช่อง

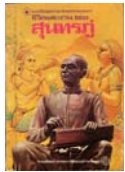
ถึงระยอง เขี้ยวเรือิน คูไสว

แหวะเขี้ยว่าน บ้านเก่า คอยเบาใจ

เขาจุดได้ ต้อนรับ ให้หลับนอน

และต่อมารับความร่วมมือจากเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ตามเส้นทางที่สุนทรภู่เดินทาง ได้ร่วมมือร่วมใจกันสร้างหมุดกวีไว้

สุนทรภู่ แต่งนิราศเมืองแกลง

ปรับปรุงจาก คำนำ และ ประวัติสุนทรภู่
จากหนังสือ ชีวิตและงานของสุนทรภู่
องค์การค้ำของคุรุสภา พิมพ์ครั้งที่สิบสาม พ.ศ. 2529

นิราศเมืองแกลง เป็นนิราศเรื่องแรกของสุนทรภู่ สันนิษฐานว่าแต่งในรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2349-50 เมื่อครั้งที่สุนทรภู่เดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประมวลเรื่องราวที่ปรากฏในนิราศเรื่องนี้ ประกอบกับศักราชปีเกิดของสุนทรภู่ แล้วทรงวิเคราะห์ว่าสุนทรภู่คงจะแต่งขึ้นเมื่อมีอายุประมาณ 20 ปี และคงจะมีชื่อเสียงในการแต่งกลอนถึงกับมีผู้ฝากตัวเป็นศิษย์ เพราะปรากฏในนิราศเรื่องนี้ว่ามีศิษย์ติดตามไปด้วย 2 คน

นิราศเมืองแกลงนี้ โรงพิมพ์ครูสมิท บางคอแหลม พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2417 แต่ที่พิมพ์คราวนี้ (พ.ศ. 2550) ปรับปรุงจากฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระให้องค์การค้ำของคุรุสภาพิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. 2529

สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลง

ประวัติสุนทรภู่ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายเหตุที่สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลงดังต่อไปนี้

เมื่อกรมพระราชวังหลังทิวงคตใน พ.ศ. 2349 สุนทรภู่จึงออกไปหา

บิดาที่เมืองแกลง แต่งนิราศเมืองแกลง ซึ่งเป็นนิราศเรื่องแรกของสุนทรภู่เมื่อไปคราวนี้

พิเคราะห์เรื่องราวที่ปรากฏในนิราศ ประกอบกับศักราชปีเกิดของสุนทรภู่ ดูเหมือนเมื่อแต่งนิราศเมืองแกลงอายุจะราวสัก 21 ปี กล่าวในนิราศว่า มีศิษย์ติดตามไปด้วย 2 คน ข้อนี้สื่อให้เห็นว่า ในเวลานั้นสุนทรภู่ทำนองจะมีชื่อเสียงในการแต่งบทกลอนอยู่แล้วจึงมีผู้ฝากตัวเป็นศิษย์ น่าจะมีหนังสือเรื่องอื่นที่สุนทรภู่ได้แต่งไว้ก่อนนิราศเมืองแกลง ลองพิเคราะห์ดูหนังสือกลอนของสุนทรภู่ที่ยังปรากฏอยู่บัดนี้ เห็นมีเค้าเงื่อนในทางสำนวนว่าจะแต่งก่อนนิราศเมืองแกลง แต่เรื่องโคบุตรเรื่องเดียว มีคำขึ้นข้างต้นว่า

“๐ แต่ปางหลังครั้งว่างพระศาสนา

เป็นปฐมสมมตกันสืบมา ด้วยปัญญายังประวิงทั้งหญิงชาย

ฉันชื่อภู่รู้เรื่องประจักษ์แจ่ม จึงลำแดงคำคิดประดิษฐ์ถวาย

ตามลติริรีมเรื่องนิยาย ให้เฟริศพรายพริ้งเพราะเสนาะกลอน”

ดังนั้น สำนวนดูเหมือนจะแต่งถวายเจ้าวังหลังองค์ใดองค์หนึ่ง เป็นหนังสือ 8 เล่มสมุดไทย จะแต่งในคราวเดียวกันทั้งนั้น หรือแต่งเป็นหลายครั้งหลายคราว ข้อนี้ทราบไม่ได้ แต่ว่าแต่งค้างอยู่ไม่หมดเรื่อง กลอนเรื่องอื่นของสุนทรภู่ดูสำนวนเป็นชั้นหลังเรื่องโคบุตรทั้งนั้น

สุนทรภู่ไปเมืองแกลงคราวนั้น ออกจากกรุงเทพฯ ในเดือน 7 ไปเรือประทุน ศิษย์แจวไป 2 คน กับมีคนชี้ยาชาวเมืองระยองรับนำทางช่วยแจวอีกคนหนึ่ง ไปทางคลองสำโรงและคลองศิระชะระเข้ ออกปากน้ำบางมังกง² ไปขึ้นบกที่บางปลาสร้อย จังหวัดชลบุรี แล้วเดินบกต่อไป

ความในนิราศตอนไปในคลอง สุนทรภู่อธิบายคำเก่าไว้แห่งหนึ่งว่า

“คำโบราณท่านผูกทุกสิ่ง เขาว่าลิงจงหอมมันพองขน”

คำนี้เองเป็นมูลที่ตักกันว่า “จงหอมพองขน” คือเปรียบเอาลงเป็นลิงยังหาเคยพบใครอธิบายไว้ในที่อื่นไม่

เมื่อสุนทรภู่ลงไปถึงเมืองระยอง คนชี้ยาที่ทำหน้าที่นำทางไปถึงบ้าน

ก็หลบเสีย แต่นั้นสุนทรภู่ต้องพยายามถามหนทางตามพวกชาวบ้าน เดินต่อไปจนถึงวัดที่บิดาบวชอยู่ ณ เมืองแกลง กล่าวในนิราศว่า เวลานั้นบิดาบวชมาได้ 20 พรรษา ข้อนี้สื่อให้เห็นว่าบิดากับมารดาเห็นจะพรากกันตั้งแต่สุนทรภู่ยังเป็นเด็กเล็กทีเดียว และน้องสาว 2 คนนั้นต่างบิดากับสุนทรภู่ในนิราศกล่าวความอีกข้อหนึ่งว่า บิดาที่บวชอยู่ “เป็นฐานานุกรมประเทศอภิปติจอมกษัตริย์โปรดปรานประทานนาม เจ้าอารามอรัญธรรมรังสี” ดังนี้สันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นฐานานุกรมของพระครูธรรมรังสี เจ้าคณะเมืองแกลงมิใช่ได้เป็นตำแหน่งพระครูเอง ที่สุนทรภู่ออกไปหาบิดาบางที่จะคิดออกไปบวช ด้วยเวลานั้นอายุครบอุปสมบท และจะล้างอัปมงคลที่ต้องถูกจำจองด้วยก็เป็นได้ แต่หาได้บวชไม่ เพราะไปอยู่ได้หน้อยหนึ่งก็ป่วยเป็นไข้ป่าอาการแทบถึงประดาตายรักษาพยาบาลกันอยู่กว่าเดือนจึงหาย พอหายก็กลับเข้ามากรุงเทพฯ ในเดือน 9 รวมเวลาที่สุนทรภู่ออกไปเมืองแกลงคราวนั้นราว 3 เดือน

เรื่องประวัติของสุนทรภู่ เมื่อกลับจากเมืองแกลงแล้วมีอยู่ในเรื่องนิราศพระบาทว่า มาเป็นมหาดเล็กพระองค์เจ้าปฐมวงศ์พระโอรสพระองค์น้อยของกรมพระราชวังหลัง ซึ่งทรงผนวชอยู่ ณ วัดระฆัง³ แต่ตัวสุนทรภู่อยู่ที่พระราชวังหลังและได้หญิงชื่อนั่นที่เคยเกิดความนั้นเป็นภรรยา ทำนองเจ้าครอกข้างโน (ทองอยู่) ซึ่งเป็นพระอัครชายาของกรมพระราชวังหลังจะยกประทาน ด้วยปรากฏในนิราศวัดเจ้าฟ้าว่าเมื่อสุนทรภู่มีบุตร เจ้าครอกข้างโนรับเข้าไปทรงเลี้ยงดู

เชิงอรรถ

¹ กรมพระราชวังหลังทิววงศ์ เมื่อวันที่เสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น 10 ค่ำ ปลาย พ.ศ. 2349 สุนทรภู่ออกไปหาบิดาที่เมืองแกลง เมื่อราวเดือน 7 พ.ศ. 2350 กลับจากเมืองแกลงเมื่อเดือน 9 และแต่งนิราศเมืองแกลงในคราวนี้

² เดียวนี้เรียกกันว่า “บางปะกง” สันนิษฐานชื่อเดิมเห็นจะเรียกว่า บางมังกร เช่นสุนทรภู่เรียก ด้วยคำว่า “มังกร” เป็นชื่อปลาอย่างหนึ่ง แต่คำว่า ปะกง นั้น แปลไม่ได้ความอย่างไร บางที่จะย่อสั้นมาแต่ บางปลา (มัง) กง ก็เป็นได้

³ กล่าวกันมาว่า เพราะเป็นพระองค์เจ้าองค์แรกที่ประสูติแต่ประดิษฐานพระราชวงศ์นี้ จึงได้พระนามว่าปฐมวงศ์ แต่ทรงผนวชอยู่ตลอดพระชนมายุ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 3

อนุสาวรีย์สุนทรภู่

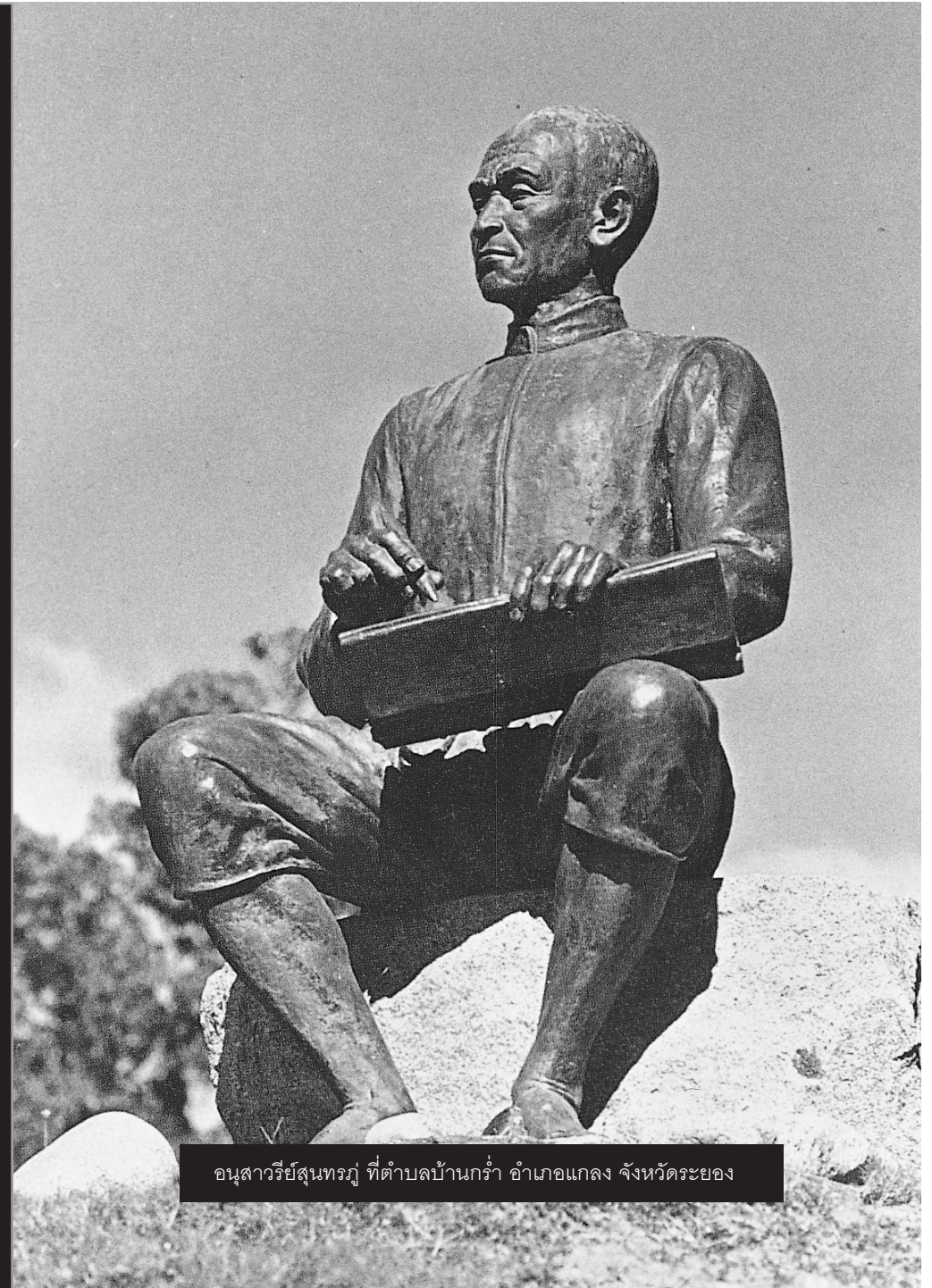
เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์

ข้าพเจ้าศรัทธาท่านสุนทรภู่มหากวีของไทยมาตั้งแต่อยู่ในวัยรุ่น และเมื่อมาหาเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ในปี พ.ศ. 2498 ข้าพเจ้าได้บอกราชกรตำบลบ้านกร่ำและตำบลใกล้เคียงว่ามีอยู่สิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้า**ต้องทำคือ สร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ขึ้นที่บ้านกร่ำ** ที่วัดป่าเตมีย์ ซึ่งยังมีที่ดินเหลืออยู่บ้างประมาณ 2 ไร่เศษ

ราษฎรในบริเวณนั้นรู้จักท่านสุนทรภู่ว่าเป็นกวีเอกกันแทบทุกคน และมีผู้มีอายุสูงบางคนถือว่าเขาเป็นผู้สืบเชื้อสายเดียวกับท่านสุนทรภู่ เมื่อทราบข่าวข้าพเจ้าจะสร้างอนุสาวรีย์ท่านสุนทรภู่ต่างตีใจกันท้วงท้วง และทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร พวกเขามาลงคะแนนให้ข้าพเจ้าอย่างท่วมท้น

ในตอนต้นปี พ.ศ. 2498 ข้าพเจ้าได้ทำเรื่องเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ขอให้พิจารณาสร้างอนุสาวรีย์กวีเอกของชาติ ซึ่งคนไทยรู้จักมากที่สุดขึ้น เพื่อให้เป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง เช่นเดียวกับกวีเอกของอารยประเทศซึ่งได้จัดทำกันมาแล้ว

กระทรวงวัฒนธรรมเห็นชอบด้วย และได้เสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบด้วย และได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการสร้างอนุสาวรีย์ของท่านสุนทรภู่ ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม พระยาอนุমানราชชน พระราชธรรมนิเทศ หลวงบูรกรรมโกวิท หลวงรณสิทธิพิชัย ขุนวิจิตรมาตรา นายเปลื้อง ณ นคร นายธนิต อยู่โพธิ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง และตัวข้าพเจ้าเอง

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ ที่ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

คณะกรรมการคณะนี้ได้มีมติให้ดำเนินงานสร้างอนุสาวรีย์ท่านสุนทรภู่ ณ บริเวณวัดป่าเตมีย์ ตำบลบ้านกร่าง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับท่านสุนทรภู่ โดยท่านได้ไปหาบิดาของท่านซึ่งบวชอยู่ที่วัดนี้ในคราวที่ท่านไปเยี่ยมบิดาเมื่อ พ.ศ. 2350

และโดยที่ปี 2498 เป็นปีครบรอบ 100 ปี นับแต่ท่านสุนทรภู่ได้ล่วงลับไปแล้ว คณะกรรมการจึงเห็นควรให้มีการประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์สุนทรภู่เป็นประเพณีไว้ก่อน โดยเชิญ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไปเป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ ในเดือนสิงหาคม 2498 ข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายไปเรียนจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นส่วนตัวว่า คณะกรรมการจะเรียนเชิญท่านไปประกอบพิธีซึ่งจะเป็นวันใดจะเรียนท่านให้ทราบล่วงหน้า เพราะต้องขยายและบูรณะเส้นทางจากถนนสุขุมวิทเข้าไปยังสถานที่ที่จะสร้างอนุสาวรีย์เพื่อความสะดวกในการเดินทางก่อน ข้าพเจ้าได้รับคำตอบจากท่านว่าไปได้ในวันที่ 30 กรกฎาคม ซึ่งท่านจะไปเปิดหน่วยนาวิกโยธินที่สัตหีบด้วย ข้าพเจ้าได้เรียนท่านว่า เราต้องบูรณะเส้นทางเข้าไปสู่ที่ตั้งของอนุสาวรีย์ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร จากถนนสุขุมวิท ซึ่งต้องขยายและบูรณะให้ได้มาตรฐานทางหลวงจังหวัด ซึ่งใช้เป็นเส้นทางเศรษฐกิจได้ด้วย และได้ปรึกษากับหลวงบูรกรรมโกวิทแล้วว่า คงใช้เวลาประมาณ 3 เดือน จึงขอเลื่อนไปทำพิธีเปิดในเดือนธันวาคม 2498 ซึ่งจะเป็นวันที่ดีที่สุดแต่ท่านจะสะดวก ซึ่งท่านก็เห็นด้วย เราจึงมีเวลาขยายและบูรณะถนนซึ่งเป็นเส้นทางเข้าสู่ตำบลบ้านกร่างที่ตั้งอนุสาวรีย์ และได้ให้ชื่อถนนนี้ว่า ถนนสุนทรภู่ ซึ่งหลวงบูรกรรมโกวิทได้อำนวยความสะดวกและบูรณะเสร็จภายใน 3 เดือน ก่อนวันวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์ไม่กี่วัน

ในวันที่ 30 ธันวาคม ปี 2498 จอมพล ป. พิบูลสงคราม พร้อมด้วยท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และคณะผู้ติดตามได้เดินทางไปบ้านกร่าง ข้าพเจ้าและโสภณีได้ไปรับที่ตัวจังหวัดระยอง และนั่งรถมากับ

ท่าน โดยหยุดทำพิธีเปิดถนนสุนทรภู่ที่ปากทางถนนสุขุมวิทแล้วตรงไปยังที่ตั้งอนุสาวรีย์ ซึ่งมีประชาชนไปต้อนรับและร่วมพิธีวางศิลาฤกษ์อย่างล้นหลาม

หลังจากทำพิธีเสร็จแล้ว ท่านจอมพลและท่านผู้หญิงได้เดินทักทายประชาชนที่มาร่วมงาน แล้วเดินทางไปทำพิธีเปิดหน่วยนาวิกโยธินที่กองทัพเรือสัตหีบ ซึ่งข้าพเจ้าติดตามไปด้วยเพื่อร่วมส่งท่านกลับกรุงเทพฯ แล้วข้าพเจ้าจึงกลับมาร่วมงานฉลองที่บริเวณวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์สุนทรภู่ ด้วยความหวังว่าในไม่ช้าเราจะมียุทธศาสตร์ของท่านสุนทรภู่เช่นเดียวกับเซอร์กั๊กเอกของอังกฤษ

ในงานวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์ของท่านสุนทรภู่ครั้งนั้น นายฉันทน์ ชาววิไล ผู้ชนะในการประกวดแต่งเพลงชาติ (ซึ่งเป็นเพลงชาติบทที่ 2 ที่ใช้ต่อเพลงชาติบทแรกของขุนวิจิตรมาตรา) ได้เขียนหนังสือ “100 ปี” คำกลอนเป็นที่ระลึก ส่วนข้าพเจ้าได้เขียน “การมาเมืองแกลงของสุนทรภู่” ประกอบกับนิราศเมืองแกลง กับได้นำ “ประวัติสุนทรภู่” พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วยบันทึกของนายธนิต อดุโยธิน มาพิมพ์ไว้ด้วยเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์สุนทรภู่ในครั้งนี้

สำหรับเงินสร้างอนุสาวรีย์นั้น ทางคณะรัฐมนตรีได้กำหนดงบประมาณไว้ 300,000 บาท จากเงินสำนักงานสลากกินแบ่งของรัฐบาล

เมื่อได้วางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์แล้ว ข้าพเจ้าได้จัดการหาที่ดินเพิ่มขึ้น เพราะที่ดินที่เป็นของวัดป่าเตมีย์ที่เหลืออยู่มีเพียง 2 ไร่เศษ เท่านั้น ข้าพเจ้าจึงเจรจาขอที่ดินจากเจ้าของข้างเคียง 4 รายๆ ละ 1 ไร่ โดยให้เหตุผลว่าที่ดินในบริเวณอนุสาวรีย์นั้นเป็นที่ดินของวัดป่าเตมีย์ ต่อมาได้มีการรื้อถอนที่ดินกันจึงเหลือเพียง 2 ไร่เศษ นับว่าคับแคบมากในการที่จะสร้างอนุสาวรีย์ให้สง่างาม เจ้าของที่ดินทั้งสองรายยินดีบริจาคให้ด้วยความศรัทธาและเต็มใจ ส่วนอีก 2 รายมีฐานะค่อนข้างยากจน ข้าพเจ้าจึงให้เงินทดแทนไปจำนวนหนึ่ง ต่อมาภายหลังเมื่อจะลงมือสร้าง

อนุสาวรีย์ นายวิทยา เกษรเสาวภาค ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง ผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการสร้างอนุสาวรีย์ ได้ซื้อเพิ่มเติมอีก 2 ไร่จากเงินบริจาค จึงรวมเป็นเนื้อที่ 8.5 ไร่

หลังจากจัดการเรื่องที่ดินแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปพบ**อาจารย์ศิลป์ พีระศรี** ผู้เป็นปรมาจารย์ของกรมศิลปากรในด้านประติมากรรม ขอให้ท่านช่วยทำหุ่นจำลองอนุสาวรีย์สุนทรภู่ขึ้น โดยมีรูปปั้นท่านสุนทรภู่เป็นหลัก มีรูปปั้นพระอภัยมณี นางมัจฉา และผีเสื้อสมุทรเป็นส่วนประกอบ

อาจารย์ศิลป์ พีระศรี ยินดีให้ความร่วมมือ ท่านเขียนแบบเป็นลายเส้นให้ดูก่อน เป็นภาพท่านสุนทรภู่นั่งทำเขียนหนังสืออยู่บนแท่นสี่เหลี่ยม และมีภาพพระอภัยมณีนั่งเป่าปี่ ภาพนางมัจฉานั่งทอดตัวอ่อนช้อย และภาพผีเสื้อสมุทรอยู่ใต้ภาพท่านสุนทรภู่ ต่ำลงมากก็เป็นเสาดสี่เหลี่ยมรองรับแท่น และถัดมากี่เป็นฐานอนุสาวรีย์

เมื่อข้าพเจ้าเห็นด้วยกับโครงร่างของท่าน อาจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้ปั้นอนุสาวรีย์จำลองขึ้นมาสูงประมาณ 40 เซนติเมตร ตัวคนเป็นปูนปั้น ส่วนตัวแท่นเข้าใจว่าเป็นไม้ เมื่อข้าพเจ้าเห็นด้วย อาจารย์ศิลป์ พีระศรี จึงหล่อรูปปั้นเป็นโลหะ และมอบให้ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าจึงเอารูปปั้นนี้ไปมอบไว้แก่กำนันตำบลบ้านกร่ำในเวลานั้น สำหรับผู้ที่สนใจได้ชม เพื่อจะได้ทราบว่ารูปร่างอนุสาวรีย์สุนทรภู่เป็นอย่างไร ปรากฏว่ามีผู้ไปชมรูปปั้นขึ้นเล็กๆ นี ซึ่งมีทั้งชาวระยองและชาวเมืองอื่น และมักถามกันว่าสักเมื่อใดจึงจะได้เห็นอนุสาวรีย์สุนทรภู่ที่แท้จริง

แต่การสร้างอนุสาวรีย์มีอุปสรรค เพราะเมื่อมีต้นแบบของอนุสาวรีย์แล้ว รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ถูกรัฐประหารในปี 2500 ท่านจอมพลต้องหนีออกไปต่างประเทศ รัฐบาลคณะรัฐประหารมีมติเลิกจ่ายเงินงบประมาณบางส่วนที่ตั้งไว้ รวมทั้งเงินการกุศลที่กำหนดไว้จากเงินสลากกินแบ่งฯ ซึ่งรวมทั้งเงินสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่

ในระหว่างที่มีการ “เร่งร่างรัฐธรรมนูญอย่างซ้าๆ” ของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ตามวลีของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทางจังหวัดระยองได้ดำเนินการเรียไ้เงินสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ โดยเฉพาะจากโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศเป็นส่วนใหญ่ ปรากฏว่าได้มีการสนองตอบเป็นอย่างดี และทางคณะรัฐมนตรีซึ่งจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้อนุมัติเงินจากสำนักงานสลากกินแบ่งฯ สมทบจำนวน 250,000 บาท จึงเป็นเงินบริจาคทั้งสิ้น 1,000,000 บาทเศษ และคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและหล่อรูปอนุสาวรีย์ ตลอดจนวางแผนผังอนุสาวรีย์ด้วย

ศิลปินผู้ออกแบบและควบคุมการปั้นและการหล่อรูปคือ**อาจารย์สนั่น ศิลากร** ส่วนประติมากรผู้ปั้นรูปคือ **สุกิจ สายเดช** ปั้นรูปสุนทรภู่ **ไกรสร ศรีสุวรรณ** ปั้นรูปพระอภัยมณี **สาโรช จารักษ์** ปั้นรูปนางเงือก และ **ชนะ เลหาภัยกุล** ปั้นรูปผีเสื้อสมุทร ส่วน**อาจารย์ศิลป์ พีระศรี** ไม่ได้มีบทบาทในเรื่องนี้ เพราะคงไม่มีผู้ที่เกี่ยวข้องที่ทราบว่าเป็น**อาจารย์ศิลป์ พีระศรี** ได้ปั้นและหล่ออนุสาวรีย์ต้นแบบให้ข้าพเจ้าไปแล้วหลายปีก่อนหน้านั้น

อย่างไรก็ตาม การสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ได้สำเร็จลงด้วยดี และมีการทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2513 นับว่าเป็นอนุสาวรีย์สำคัญชิ้นแรกสำหรับท่านสุนทรภู่ ซึ่งเป็นมหากวีของชาติไทยคนหนึ่ง และทั้งเป็นกวีเอกของโลกด้วย โดยได้รับยกย่องจากยูเนสโกขององค์การสหประชาชาติเมื่อ พ.ศ. 2529

(ที่มา : *ชีวิตการเมือง* โดย *เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์* สำนักพิมพ์เอียร์บีที, 2546 หน้า 145-148)